

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

**Christophori Cellarii Compendium Antiquitatum
Romanorum**

Cellarius, Christoph

Halae Magdeburgicae, 1774

VD18 10161015

Lib. V. De Iudiciis, Legibus Et Comitibus Romanorum.

urn:nbn:de:gbv:45:1-17085

LIB. V.
DE IUDICIIS, LEGIBVS ET
COMITIIS ROMANO-
RVM. y)

SECT. I.
DE IUDICIIS.

CAP. I.
DE IUDICIBVS.

§. I.

IUDICIA z) antiquitus penes re-
ges

y) De iudiciis veterum Romanorum scripserunt: CAROL. SIGONIVS *lib. III. de iudiciis Roman. tom. II. thes. ant. Rom. Grævii p. 1684.* SIBRANDVS TETARDVS SICAMA *lib. II. de iudicio centumviral. in memorato thesauri Græviani tomo II. p. 1824.* FRANC. POLLETVS *historia for. Rom. quæ cum auctario PHIL. BROIDÆI Ariensis Francofurti MDCLXXVI. prodiit: PETR. ÆVODIVS libr. de public. iudiciorum ordine: CAROL. BRETVS de ordine antiquor. iudicior. civil. apud Rom. qui tom. II. thes. antiquitatum Rom. Sallengriani exstat: H. F. SALOMON, cuius de iudiciis & pœnis ac de officiis vitæ civilis Romanorum commentar. tom. III. memorati thes. legitur, & HENR. DODWELLVS prælect. Cambden. p. 717.*

z) Varia fuerunt apud Romanos iudiciorum genera. Commode ea in priuata & publica possunt diuidi. In priuatis res priuatorum eorumque controuersia iudicabantur; hæcque erant vel *priuata* per eminentiam sic dicta, vel *centumviralia*. Publica vel ordinaria, vel extraordinaria fuerunt, quibus *iudicia populi* adiungenda sunt,

ges a) erant, & his expulsis, primi quoque
 consules b) exercebant. Post, crescente republi-

X 5 ca,

funt, eaque plerumque publica, raro priuata. Priuatorum enim vnicum habemus exemplum apud *LIVIVM lib. III. cap. 71.* Vniuerse in publicis iudiciis de criminibus, ad rem publicam pertinentibus, sententia ferebatur coram quæstoribus, a populo constitutis, & quoniam cuius e populo actio in iis permittebatur, inde & publica dicta sunt. Discrimen inter iudicia publica ordinaria & extraordinaria adcurate ita docet *GRÆVIVS præf. ad tom. II. thes. ant. Rom. Publica iudicia erant de criminibus, de quibus lex certa lata erat, & finita illa lege pœna, secundum quam legem postulabatur a quocunque ciue, qui publici criminis aliquem volebat accusare, nisi essent, quibus iure id non licebat. Publica dicebantur, & quia pertinebant ad statum publicum, siue reipublicæ, non ad priuatorum statum, ut iudicia priuata, & quia ex legibus publicis oriebantur. Extraordinaria erant, quæ ex legibus publicis non oriebantur; sed in quibus quærebatur de criminibus, de quibus aut nullæ leges erant; aut si leges essent, quum crimen atrocius duceretur; quam ut secundum leges iudicaretur, puniendum esse. In iudiciis publicis sortiebantur inter se prætores, quam quisque deberet exercere quæstionem, de vi, de adulterio: in extraordinariis cognoscebant aut consules, aut totus senatus, aut princeps, aut præfectus vrbi intra centesimum lapidem, aut præf. præt. ultra centesimum lapidem, aut in prouinciis imperatoris legati aug. pro præt. in populi vero proconsules.*

a) Reges iudiciis præfuisse, *DIONYSIVS Halicarnassens lib. X. p. 627.* his testatur verbis: *olim quamdiu regnatum est in vrbe, regum arbitrio dirimebantur lites, & quod iustum illi iudicassent, id erat pro lege.*

b) Consulibus prouinciam hanc post excussum regium iugum delatam esse, ex his memorati scriptoris verbis, quæ eodem loco leguntur, comprobari potest: *trans-*
lato

ea, quum consules omnibus negotiis non sufficerent, duo praetores sunt creati, qui priuatarum rerum iudiciis praessent; consules autem curarent publica. Praetorum alius erat *urbanus*, seu *urbis*, alter *peregrinus*, ille inter ciues & ciues ius dicebat: c) hic inter peregrinos & ciues, aut peregrin-

lato deinde a regibus ad annuos consules imperio, inter cetera officia regia, iuris quoque dicundi munus ad eos deuenit, ita, ut, quacunque de re orta esset inter ciues controuersia, illi de iure responderent. Consules etiam iudicum nomen, gessisse, ex LIVIO lib. III. cap. 55. patet, ubi de lege Horatia ita loquitur: fuere, qui interpretarentur, eadem hac Horatia lege consulibus quoque & praetoribus, quia iisdem auspiciis, quibus consules crearentur, cautum esse: iudicem enim consulem adpellari. Quae refellitur interpretatio, quod his temporibus nondum consulem iudicem, sed praetorem adpellari mos fuerit. De tempore, quando hoc nomine consules uti inceperint, disputat IAC. PERIZONIUS diff. de praetoria §. IV. seq.

c) Ius dicebat praetor, ac per id iurisdictio ipsi pariter ac reliquis magistratibus assignabatur. Ut vero pateat, quod discrimen inter iurisdictionem & imperium fuerit, obseruandum est, magistratuum quatuor iura apud Romanos extitisse, quorum primum in *imperando*, secundum in *iure dicundo*, tertium in *referendo*, & quartum in *auspicando* versabatur. Per *imperium* magistratus ius *edigendi*, *vocandi* ac *prehendendi* nanciscebatur. De *edictis*, quae promulgabantur ante edictum perpetuum, iam supra dixi. *Vocatio* ad absentes, quos vocare poterat; *prehensio* vero ad praesentes spectabat, quos in vincula abducendi facultatem habebat. Recte ex eo ostendit CAROL. SIGONIUS de *ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. 20.* eos, qui iure vocandi praediti fuerint, *lictors*, *viatores* & *seruos publicos* secum habuisse;

grinos solos, romano tamen imperio subiectos. Plures postmodum prætores creati, sed prouinciarum, qui pro consulibus in prouinciis ius dicerent. Circa Sullana tempora auctæ sunt quæstiones, & ob id prætorum etiam numerus auctus, qui in vrbe manerent; vt tamen vnus præcipue *prætor urbis*, seu *urbanus* vocaretur.

§. II.

Prætor erat præses iudicii: adfessores eius dicebantur *iudices*, d) quorum magnus erat numerus, præ-

buisse; qui vero prehendere tantum poterant, viatores solum & seruos publicos comites duxisse; & qui neutro vsi sint iure, solis seruis publicis stipatos fuisse. *Iurisdictio* pertinebat ad quemuis iure magistratus; imperium vero non, nisi lege curiata, additis auspiciis, concedi potuit. Ipsa iurisdictio duabus tantum absoluebatur partibus, *decreto* scilicet & *iudicis datione*, qua de re infra plura dicturus sum: conf. CAROL. SIGONIVS loco memorato: NICOL. GRVCHIVS *refutat. ad posterior. Carol. Sigonii de binis magistratuum comitiis & de leg. curiat. disputationem cap. I. tom. I. thes. ant. Rom. Græuii p. 755.* GERH. NOODTIVS *de iurisdict. & imperio lib. I. cap. 2.* ANTON. SCHVLTINGIVS *enarrat. part. prior. digestor. tit. de iurisdict. p. 195.* & IO. GOTTL. HEINECCIUS *syn. ant. Rom. iurispr. illustr. p. 210.*

d) Prætores aut ipsi iudicabant, aut iudices dabant. Vbi enim de iure disceptabatur, prætor iudicium ferebat; quando autem de facto fuit controuersia, iudices litigantibus a prætore exhibebantur: conf. IO. GOTTL. HEINECCIUS loco memorato. Quoties prætor ius dixit, in consilium acciuit *adfessores*, qui in iure dicendo ipsi adfisterent ac consiliis sapientibus eum instruerent: conf. *leg. I. digest. & leg. vlt. de offic. adfess.* Hinc & ipso

præfertim in *centumuirali iudicio*; quod ita a numero rotundo vocabatur; quamuis centum quinque

ipforum officium *leg. penult. de proxenet.* vocatur *ad-fessura*. Eiusmodi adfessor fuit Cornelius Laco [apud SVETONIVM *vit. Galb. cap. XIV.* & Tiberius, vt idem memorat scriptor *vit. eius cap. XXXIII.* Eorum & mentionem faciunt LAMPRIDIUS *vit. Alex. Seueri cap. XXI. & XLVI.* & SPARTIANVS *vit. Pescenn. Nigr. cap. VII.* Inde sæpe iudicium acceperunt nomen, vt constat ex *leg. XVI. digest. de manumiss. vind. & leg. II. C. de vindicta & apud consil. man. conf. GVID. PANCIOROLLVS notit. dignit. imper. orient. cap. VIII.* IVL. POLLETVS *for. Rom. lib. V. cap. 6.* IAC. GVTherivs *de offic. dom. Aug. lib. II. cap. 4.* IVST. LIPSIVS *not. ad Tacit. lib. VI. annal. cap. 29.* IO. GEORG. GRÆVIUS *not. ad Ciceron. lib. XV. epist. 2. ad famil.* PETR. BVRMANNVS *not. ad Quintil. inst. orat. p. 454.* GER. NOODTIUS *de iurisdict. & imperio p. 137.* SAM. PITISCVS *not. ad Suetonium p. 866.* & IO. GOTTL. HEINECCIUS *loco indicato p. 216.* Prætor diebus *fastis & intercessis* post peracta demum sacra, siue post meridiem, ius dicebat; *nefastis* vero omnia quiescebant. Ex illis diebus, quibus ius dicere, licitum erat, alii postulationibus, alii cognitionibus, alii decretis, alii aliis negotiis iudicialibus destinati erant. Post solis occasum omnis per ordinem cessabat forensis strepirus. Quare de Augusto observat SVETONIVS, vt rem insolitam, quod *in noctem nonnunquam ius dixerit*, *vit. eius cap. XXXIII.* ad quem locum ISAAC. CASAVBONVS alia hac de re *ef-fata* adfert. Vt ex eodem scriptore *vit. Claudii cap. XXIII.* patet, ante hunc imperatorem, alia negotia ciuilia æstiuis, alia hibernis mensibus, vt videtur, peracta sunt. Refertur enim memorato loco, *Claudium rerum actum, diuisum antea in hibernos æstiuosque menses,*

que ordinario modo, & FESTO auctore, sæpe plures essent, de qua re ad PLINII *lib. I. ep. 5. num. 4.* plura diximus.

§. III.

Non autem erant iudices perpetui, sed forte legabantur ad certam aliquam causam, ne pars litigantium posset suspectos habere. CICERO *pro Milone cap. XVI.* Idem etiam iureiurando e) adstricti erant ad sincere iudicandum. Meminit iurisiurandi eius CICERO *pro Roscio Amer. cap. III.* & ASCONIUS *in Verr. II.* ubi etiam de sortitione iudicum & subfortitione agit, si quidam fuissent a reo aut accusatore reiecti.

§. IV.

Iudices pro temporum diuersitate ex diuersis ordinibus lecti. Caius Gracchus iudicia, fenatui adempta, equitibus dederat; Sulla post quadraginta

ses, coniunxisset. Ipsi iudices sedebant; nonnunquam tamen in leuioribus causis, quæ facile & sine mora expediri potuerunt, etiam stabant. Lege ISAAC. CASAVBONVM *not. ad Sueton. vit. Aug. cap. LIII.* IAC. OISELIUM *not. ad Gellium lib. XIV. noct. Attic. cap. 2.* GEVER. ELMENHORSTIVM *not. ad Minuc. Felic. p. 35.* ARNOLD. DRAKENBORCHIVM *not. ad Sil. Ital. p. 372.* IO. LVD. BVNEMANNVM *not. ad Lactant. p. 801.* & IO. FRID. IVGLERVM *comm. de iudice sedente, ex antiquit. deriuato.*

e) Præter multa alia de hoc iureiurando effata, spectant & huc sequentia IVSTINIANI imperatoris verba *leg. vlz. cod. de iudic.* quando dicit: *cui non est cognitum, antiquos iudices non aliter iudicalem calculum accepisse, nisi prius iuramentum præstitissent, omni modo se cum veritate & legum obseruatione iudicium esse deposituros?*

ta annos solis senatoribus: post decem autem annos Aurelius Cotta legem tulit, ut senatores equites romani ac tribuni ærarii (hi plebem repræsentabant) simul iudicarent atque iudicium conflarent ex omnibus tribus ordinibus: *PLUTARCHVS in Graccho p. 837. APPIANVS lib. I. de bello ciu. p. 363. & ASCONIVS in cap. 3. diu. Verr. Atque ita mansit per Ciceronis tempora, quod ex Miloniana eius cap. II. & ex lib. II. ad Quintum fratrem ep. 8. sub finem constat; senatorum, inquit, urna copiose absoluit: equitum adequauit: tribuni ærarii condemnarunt. Ex quibus simul videmus, non promiscuos, sed singulos ordines separatim in iudicio sedisse. Tandem Iulius Cæsar solis senatoribus iudicia mandauit: *DIO lib. XLIII. p. 226.**

§. V.

Sententiæ iudicum a quolibet in tabella f) scribe-

f) Erant tres tabellæ: prima *absolutionis*, secunda *condemnationis*, tertia *ampliationis*, quarum singulæ cera obductæ fuerunt, ut satis *CICERO orat. Verrin. II. cap. 32. & de diuinat. cap. VII. testatur. Dabantur ab eo, qui quæstioni præerat, per ordinem post actiones, ab utroque oratore peroratas; nonnunquam tamen & ante illas. Quamuis hæc sententias ferendi ratio ita esset comparata, ut quilibet, sine omni metu ac periculo, quid sentiret, pronuntiare posset, idque tam occulte fieret, ut nemo scire potuerit, absolueritne is, qui tabellam in urnam coniecit, reum; an damnaverit? nonnunquam tamen dolose quidam egerunt, & de remedio cogitarunt, per quod cognoscere possent, qui reo fauerent & qui ipsi obstarent, ut ex his *ASCONII in Ciceron. p. 56. verbis patet: Terentius Var-**

bebantur paucis litteris, in quibus A absolutionis nota erat, C condemnationis; si autem caussa nondum esset liquida, scribebant N. L. id est, *non liquet*, quæ nota ampliacionis dicebatur. ASCONIVS in *Verr. I. cap. 7.* De vrna paullo ante ex CICERONE diximus. Et hæc de iudicibus.

CAP. II.

DE LOCO IVDICIORVM.

§. I.

Locus iudiciorum erat forum, g) vt omnes pos-

ro absolutus est a Q. Hortensio, qui corruptis iudicibus hunc metum adiunxit ad gratiam, vt discoloribus ceris insignitas iudices tabellas acciperent, vt timeret vnusquisque eorum, ne fidem pactiois non seruasse videretur, si non in tabula, quam unicuique datam meminisset Hortensius, ex nota cere scilicet discoloris, absolutum Varronem reperiret. Videas CAROL. SIGONIUM de iudic. lib. II. cap. 22. & FRANCISC. POLLETVM for. Rom. lib. V. cap. 8. In codice hæc tabella periculum dicitur; quamuis GVIL. BVDÆVS in pandect. p. 61. breuiculum legat: conf. IO. GEORG. GRÆVIUM & SAM. PITISCVM not. ad Sueton. vit. Claud. cap. XV. g) In foro, vbi iudicia agebantur, nec tribunalia, nec subsellia firma & perpetua erant; sed ad tempus tantum extruebantur, quoties ea necessaria videbantur. Probari hoc potest ex SVETONIO vit. Claud. cap. XVII. ad quem locum ita commentatur IS. CASAVBONVS: videntur, vt aliarum rerum publico præstandarum, ita tribunalium & subselliorum fuisse mancipis, qui ad mandatum ius dicturi, pecunia sua illa extruerent, eamque postea pecuniam a litigatoribus repeterent. Simillimum est, quod olim Athenis & Romæ etiam fieri solitum circa thea-

possent audire, quæ iudicarentur. *Centumuiralia* autem *iudicia*, h) quæ causas minoris momenti,

vt

theatra, priusquam perpetuæ voluptatum sedes fuissent edificata.

h) Centumuirale iudicium centum & quippe viris constabat, qui ex tribubus legi & a decemuiris litibus iudicandis cogi ac conuocari solebant, vt, prætoris præside, certis sessionum diebus de controuersis priuatis iudicarent. Habebatur id, vt *PLINIUS lib. V. epist. 21.* & *QUINTILIANVS lib. XII. instit. cap. 5.* testes sunt, in basilica Iulia. Quænam causæ in iis peractæ sint, aperte *CICERO* docet, quando *lib. I. de orat. cap. 38.* refert, in iis *vsucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, adluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum aut ratorum iura versari.* Posteriori tamen tempore de solis hereditatum controuersis iudicasse illi videntur: conf. *interpretes SVETONII p. 681. ed. GRÆVII.* Prætor urbanus illorum præses erat, atque in sella prætoris confidebat; centumuiro vero se in quatuor tribunalia diuidebant. Singulis tribunalibus decemuiro præerant, vt, hasta, iudicii centumuiralis signo, adposita, tanquam quæstionis iudices, suffragia colligerent. Instituti sunt hi decemuiro anno urbis conditæ *DXIII.* *Q. Lutatio Cercone & A. Manlio Torquato* consulibus, quemadmodum *SIBRANDVS TETARDVS SICCAMA de iudicio centumuiral. lib. I. cap. 9.* suspicatur, quamuis *PIGMIVS* alique eorum primam originem ad annum *DXX.* referant. Quanquam vbi causas, de quibus cognouerunt, reputamus, priuatorum iudiciorum classi ista centumuiralia iudicia adnumeranda sunt; valde tamen a priuatis iudicibus hi centumuiro differebant, id quod memoratus *SICCAMA excitati libri cap. VI.* abunde monstrauit; qui vero in eo errat, quod centumuiros in tribunalibus

bus

vt testamentorum, hereditatum & similes habebant, quemadmodum ex CICERONE *lib. I. de orat. cap. 38.* constat, & quadrupliciter diuisa erant; exercebantur in basilica iulia, vt *notis ad PLINIUM lib. I. ep. 18. num. 3.* probauimus, quibus adde ea, quæ dicta sunt ad *lib. I. ep. 5. num. 4.* Vix autem dubium, quin basilica illa in foro fuerit. i) Hinc actiones & causæ forenses adpellantur.

§. II.

bus confedisse scribit, quippe cui sententiæ PLINIUS *lib. VI. epist. 33.* aperte contradicit, eosque perinde ac iudices priuatos subselliis vlos esse testatur: adde CICERONEM *de oratore lib. I. cap. 62.* Creatos a populo centumuiros esse, itidem SICCAMA magis credit, quam comprobat. FESTI enim, ad quem prouocat, locus id non ostendit. Centumuirum magistratus quidem erant, sed ad minorum ordinem referebantur; nec sententias suas latas exsequi poterant, quod prætori soli commissum fuit. Augusti & sequentium imperatorum æuo numerus horum iudicum auctus est. PLINIUS enim *lib. VI. ep. 33.* centum & octoginta centumuiros memorat, quæ omnia SICCAMA loco indicato fusius probat, cuique CAROL. SIGONIUS *de iudiciis lib. I. cap. 22.* ONVFR. PANVINIUS *de ciuit. Rom. cap. LXII.* & FRANC. POLLETVS *for. Rom. lib. III. cap. 14.* adiungendi sunt.

i) Basilicam Iuliam in foro fuisse, ex PLUTARCHO *vit. Galbae p. 1065.* patet, vbi refert, quod, Galba in forum veniente, primum equites & deinde pedites a basilica aduolauerint. Quoniam præter basilicam Iuliam alia, a Paulo nomen habens, Romæ existit; vtraque vero, vt ex STATIO *lib. I. silu. I. v. 29.* colligitur, a lateribus equi Domitiani, in media fori parte positi, collocata fuit. ALEX. DONATVS *de urb. Rom. p. 618.* eam a dextra parte non longe a templo Iulii Cæsaris

Cellar. Antiquit. Y fuisse,

§. II.

Erant præterea iudicia, quæ in senatu agebantur, grauiora scilicet & publica prouinciarum, quando proconsules aut proprætore a prouinciis, quas male rexerant, adcusabantur: & in his posteriore tempore sæpe cæsares præsidebant. *PLINIVS lib. II. ep. II. num. 9. 10. & lib. III. ep. 9. num. 21. & 23.* Etiam alia interdum iudicia cæsares ad se in aulam traxerunt. *PLINIVS lib. VI. ep. 31. num. 1.*

CAP. III.

DE ACCVSATORE ET REO.

§. I.

ACCVSATOR *k)* in vna causa non semper vnus erat, sed poterant plures esse; contra reo etiam

fuisse, suspicatur ex *SVETONIO*, qui *vit. Caligul. cap. XXXVII.* refert, eum nummos non mediocris summae fastigio basilicæ Iuliæ per aliquot dies sparsisse in plebem: *ex his verbis*, inquit *DONATVS*, *credibile est, basilicam colli Palatino propinquam fuisse, vt Caius e palatio; siue e ponte, quo Palatium & Capitolium iunxit, eius fastigium adire percommode seseque in aedes illas superiores recipere posset.*

k) Antequam ad prætorem adcusator se cum reo conferebat, prius amici litem inter priuatos parietes componere tentabant, quorum opera vbi sine laboris erat fructu, tum in ius reus ab adcusatore vocabatur: conf. *BARNAB. BRISSONIVS de form. lib. V. p. 366. GER. NOODTIVS de pact. & transact. p. 648. & 10. GOTTL. HEINECCIUS synt. ant. Rom. iurisprud. illust. p. 221.* Quodsi & vocatio in ius, quæ priuata

etiam permissum, plures adhibere defensores. 1)

Y 2

Vc

auctoritate ab actore fiebat, frustra suscipiebatur, & reus in ius sequi recusabat, adstantibus actor adclamabat: LICET ANTESTARI, aduenientesque, tactis auriculis, testes inuocabat, quod reus in ius sequi noluerit, quo facto ipsi licitum erat, tergiuersantem reum in ius rapere. Permissum etiam fuit, fures, lenones & raptores sine antestatione ad tribunal trahere; contra ea vetitum erat, honestiores, item parentes, patronos, impuberes & puellas, nisi impetrata erat a prætore venia, in ius vocare; & nefas quoque habebatur, matronas in ius vocatas tangere, & reum de domo sua vi abstrahere, morboque & senio confectos ad prætorem vi abducere. Omnes hos duriores cum reo agendi modos, succedente tempore & Roma cultiore redita, lenitos esse, ex Romana historia satis constat. Quando autem plane hæc in ius vocatio desierit, non satis liquet. Nonnulli putant, id Vlpiani & Pauli ætate factum esse. Ipsa antestatio legibus decemviralibus inducta & confirmata erat; disputant tamen interpretes de vera verborum, quibus lex continetur, lectione, ut ex GOTHOFREDI, ROSINI, RÆVARDI, SALMASII aliorumque sententiis, a IO. NIC. FVNCCIO *leg. XII. tab. illustrat.* p. 63. seq. memoratis, constat. De hoc antestationis ritu conferantur ANT. AVGVSTINVS *de leg. cap. LII. tom. II. thes. ant. Roman. Grævii* p. 1322. CAROL. SIGONIVS *de iudiciis lib. I. cap. 18.* p. 1706. IAC. RÆVARDVS *ad leg. XII. tab. cap. V. tom. I. operum,* p. 344. FRANC. POLLETVS *de for. Rom. lib. V. cap. I.* PHIL. PAREVS *elect. Plautin.* p. 344. IAC. CUIACIVS *lib. VII. obs.* 16. p. 283. GVIL. BVDÆVS *not. in Pandect.* p. 214. FRID. RAFFOLTVS *not. ad Horatium* p. 211. IO. GOTTL. HEINECCIUS *loco memorato* p. 222. & IO. NIC. FVNCCIVS *leg. XII. tab. illustrat.* p. 60. Quodsi vindices dabat reus, aut in via litem cum actore componebat, dimittebatur; sin

vero

Ut vero singuli singulas haberent orationes, quod maxime in grauioribus causis fiebat, praesertim iis, vero minus id factum fuerat, & coram praetore uterque, & actor & aduersarius, comparuerat, actor indicabat, qua actione uti & qua ex causa agere vellet, quod *actionem edere* dicebatur. Saepe enim plures actiones in vnam causam incidebant, ex quibus vna eligenda atque edenda erat: vid. *PLAVTVM Pers. act. IV. scen. I. v. 8.*

1) Quando actor a praetore actionem postulabat, reus simul aduocatos petebat, qui causam eius coram praetore optime defenderent. His peractis, vbi reus opes, quas *immobilia bona* vocant, non possidebat, actor rogabat, sibi dari vades, siue eos, qui pro reo sese obstringerent, sponsonem praestarent, ac promitterent, se velle in se culpam ac poenam, vbi reum statim iudicii die non sisterent, suscipere. Hi vades actori, si lis erat priuata, populo vero in iudiciis publicis, certam pecuniae summam spondebant; quod ex *LIVIO lib. III. cap. 13. p. 184.* luculenter comprobari potest. Saepe, ut actor eo tutior esset, rei, vbi opes possidebant, non solum pecuniam pollicebantur, sed etiam praedes dabant: conf. *CLAVD. SALMASIVS de mod. usur. cap. XVI. p. 684.* Quando vades, vbi praediles destituti erant, haud idonei habebantur, necesse erat, ut aduersarius vsque ad definitum iudicii diem, qui per ordinem perendinus erat, vel in carcerem commigraret, vel, vbi dignitate praeditus fuit, in domo iudicis, qui a *PLAVTO mercat. act. IV. scen. 3. v. 36. sequester* appellatur, maneret, ut ibi leuiori modo detineretur. Quando igitur reus actori fideiussores dabat, *vadimonium* promittere; si vero non se sistingebat, *vadimonium* deserere dicebatur, quam in rem legas *GELLIUM lib. VII. noct. Attic. cap. I.* & *CICERONEM pro Quint. cap. XIV. seq.* eisque addas *CLAVD. SALMASIVM de mod. usurar. cap. XVI. p. 695.* *ADR. TURNER-*

iis, quæ in senatu agebantur, vt ex PLINII *lib. II. ep. II.* adparet, præscriptum tempus erat, quot horis vteretur quisque ad dicendum, ideoque *clepsydra* adhibita in iudicio, quæ tempus definiret: II) PLINIUS *lib. I. ep. 23. num. 2. & lib. VI. ep. 5. num. 5. 7. m)* Y 3 §. II.

BVM *lib. XII. aduersar. cap. 8. p. 365.* IAC. OISELIUM *not. in Gellium lib. XVI. cap. 10.* BARN. BRISSONIVM *de formul. lib. V. p. 369.* & CAROL. SIGONIVM *de iudic. lib. I. cap. 21.* Ad differentiam inter voces, *fideiussor, vindex, vas & præ*, quod attinet, obseruandum est, *fideiussorem* generatim eum significare, qui pro altero se obstringit: *vindicem* fuisse eum, qui priuata auctoritate sese aduersario deuincit, vt reus a seuera antestatione liberetur: *prædem* sponsores in litibus priuatis; *vadem* vero in publicis & capitalibus rebus exstitisse: conf. BARNAB. BRISSONIVM *de formul. lib. V. p. 392.* & ARNOLD. DRAKENBORCHIVM *notis ad Liuium lib. III. cap. 13.* Sequiori æuo voces hæ sæpe inter se permixtæ & ita confusæ sunt, vt nonnulli vix sibi persuadere possent, discrimen inter yades ac prædes re ipsa exstitisse.

II) Adde MARTIALEM *lib. VI. epigr. 35. v. I. & lib. VIII. epigr. 7. v. I.* Instituta est hæc consuetudo post tertium Pompeii consulatum, ante quem liberum fuit oratoribus, quamdiu loqui & perorare vellent. Sæpe tamen & post hunc introductum morem, oratores liberum sibi expetebant tempus, ne spatium temporis definitum iis aut nimis breue, aut nimis longum esset: conf. LVD. CÆL. RHODIGINVM *lib. XVIII. lect. antiqu. cap. 9.* PETR. FABRVM *lib. II. semestr. cap. 25.* GVIL. BVDÆVM *ad pandect. p. 266.* IVL. POLLETVM *for. Rom. lib. I. cap. II.* GOTTL. CORTIVM *ad Plinium lib. XI. epist. 14.* & IOACH. KVHNIVM *not. ad Iul. Pollucem lib. VIII. segm. 113.*

m) Reus, vbi se non sistebat, & vadimonium deserebat, bo-

§. II.

Hi accusatores & defensores dicebantur *caus-
fidici, patroni caussarum*, & si illustriores essent,
ora-

bona sua, quæ ex edicto postulanti actori adiudicaban-
tur, amittebat: leg. CICERONEM *orat. pro P. Quin-
tlio cap. VI.* Quod si vero uterque, & reus & adusa-
tor, stato iudicii die comparuerat, *actionem* suam inten-
debat actor, significabatque reo, quid contra eum pro-
ferre vellet, & quam ob causam eum in ius vocauerit.
Actiones hæc pro rerum diuersitate, de quibus contro-
uersia erat, maxime erant diuersæ; illas autem fufius
hic persequi, nimis longum & ab instituto alienum fo-
ret. Plura dabunt CAROL. SIGONIVS *de iudiciis lib.*
I. cap. 21. BARN. BRISSONIVS *de formul. lib. V.*
p. 371. seq. & IO. GOTTL. HEINECCIUS *Synt. ant.*
Rom. iurisprud. illustrant. p. 233. Omnes actiones cer-
tis formulis, a quibus nunquam discedebant veteres,
erant consignatæ. Quando ipsa actionis intentio con-
cepta erat, a prætore vel *iudices*, vel *arbitri*, vel *recu-
peratores* postulabantur: *iudices* videlicet in omnibus
actionibus, quæ stricti iuris erant; *arbitri* in causis,
quæ *bonæ fidei* & *arbitrariæ* dicuntur; *recuperatores*
vero in rebus recipiendis & reddendis, ac in controuer-
siis de facto. Videantur CAROL. SIGONIVS *de iudi-
ciis lib. I. cap. 21. 22.* BARN. BRISSONIVS *de formul.*
lib. V. p. 416. CLAVD. SALMASIVS *de modo usurar.*
cap. XVII. & SAM. PITISCVS *not. ad Sueton. vit.*
Neron. cap. XVII. p. 757. Iudices, arbitri ac recupe-
ratores, postquam a reo probati fuerant, a prætore
certa formula addicebantur, quo facto satisfactiones
postulabantur, non solum ab ipso rei, quæ in contro-
uersia erat, possessore, sed etiam a procuratoribus &
possessorum & actorum. Reus enim satisfacere, *iudi-
carum solui*, id est, se nihil deterius in possessione factu-
rum, reinque, vbi iudicium contra eum ferretur, resti-
tu-

oratores; non autem *aduocati*, qui amici erant reorum, rogati, vt reis in iudicio tantum præsentia

Y 4

turum, & si id non faceret, potestati petitoris plane se permissurum ac iudicio exhibiturum esse; id quod etiam procurator rei, vbi hic absens erat, spondebat. Procurator actoris *satisdare* debuit, se rem ratam esse habiturum. In iudiciis *personalibus* reo solum necessitas imponebatur, se de exitu litis expectando obstringendi, quod pro diuersitate adculati vel iureiurando, vel sola promissione, vel satisfactione fiebat. Pecunia, quæ deponebatur, *sacramentum* adpellata est; qua de re BARN. BRISSONIVM *de form. lib. V. p. 394.* adeas. His peractis, fiebat *litis contestatio*, siue totius rei, de qua controuersia orta erat, enarratio, ex vtraque parte facta. Tum ipsum iudicium, a iudice ferendum, initium suum habebat, id quod per ordinem die tertio post litis contestationem ita ferebatur, vt iudex, se ex lege iudicaturum esse, iuraret, vterque litigantium *iurandum calumniæ* præstaret, & defensores *causam perorarent*, id est, vel breuiter, vel multis & artificiosis verbis litigantes defenderent. Orationes, contra adculatum recitatae, atque *adculaciones* adpellatae, sæpe longissimæ & ita comparatae fuerunt, vt in illis singula crimina recitarentur, eaque testibus locupletibus fideque dignis confirmarentur; qua de re CAROL. SIGONIVS *de iudiciis lib. II. cap. 17. lib. III. cap. 9. seq.* & FRANC. POLLETVS *for. Rom. lib. I. cap. 12.* videnti sunt.

Supra obseruauî differentiam inter iudicia publica ac priuata. Restat, vt de his quædam breuiter dicam. Iis præfuerunt initio reges; postea vero consules, per breue tamen tempus, vt ex LIVIO constat. Lege enim Valeria de prouocatione non multo post reges exactos lata, constitutum est, vt non consul, sed ii, quos populus quæstionibus publicis præfecerat, de capite ciuis

quæ-

tia sua adessent, quorum gratia iudices mouerentur. *Aduocationes* autem erant mora & tempus, quod

quærere debeant, quapropter quæstiones modo dictatori, modo consulibus, modo cuidam ex prætoribus committebantur, teste LIVIO *lib. IX. cap. 26. & lib. IV. cap. 51.* Anno DCIV. quæstiones perpetuæ introductæ sunt, & sex prætores per sortem inter se iurisdictionem urbanam, peregrinam, & quæstiones perpetuas de maiestate, de repetundis, ambitu & peculatu, inter se ita dividebant, ut quatuor singuli singularibus quæstionibus, reliqui duo præturis, alter urbanæ, alter peregrinæ præessent: conf. CICERO *Brut. cap. XXVII.* Quam ob rem & Sullæ tempore, aucto quæstionum perpetuarum numero, etiam prætorum augebatur numerus; ita tamen, ut senatus pro suo arbitrio hac in re agere potuerit, quemadmodum ex CICERONE *de finibus lib. II. cap. 16. & Brut. cap. XXII.* liquet. Habebantur hæc iudicia in foro & inter iudices principem sibi locum vindicabat *iudex quæstionis*, qui cum quæsitore non confundendus est, ut QVINCTILIANVS *lib. VIII. inst. orat. cap. 3.* docet. Hic uti datam actionem exercebat, iudices fortiebatur, quæstionesque habebat; ita ipse prætor iudices, quibus quæstionis iudex præerat, cogebat & dimittebat. Postquam rei in ius vocati erant, adulator a quæsitore rogabat, ut ipsi *nomen deferre* & adulatori partes suscipere permitteretur, quoniam mulieres, pupilli, infames & maioris flagitii suspecti, inimo magistratus adulatori non poterant, & sæpe plures deprehendebantur, qui nomen deferre volebant, ita, ut antea iudicandum fuerit, cui munus hoc concedendum esset, quo factò reliqui adulatori illius subscribere solebant: vid. CICERO *divinat. in Verrem cap. XV.* GELLIUS *lib. II. noct. Attic. cap. 4.* & SALOMON *de iudiciis Rom. cap. LVII.* His peractis constitutoque die, ipsa *nominis delatio* fiebat, præstito
ab

quod a iudice petebant, dum amicos aduocarent.
Vide, quæ ad CICERONIS *lib. VIII. ep. II. num. I.*

Y 5

nota-

ab aduatore iureiurando, se ad uersionem non calumniandi causa suscepisse. Delatio non omnis libello subscripto, qui omnia & singula crimina recenserebat, facta est, quæ ubi confiteretur reus, *æstimatio litis* fiebat; sin vero negaret, nomen eius inter reos recipiebatur. Nominis delationem igitur recipiebat prætor, & certum diem, qui pro lege Licinia & Iulia per ordinem perendinus erat, constituebat, nisi aduator ad inquirenda crimina, si imprimis in repetundarum crimine reus uerlabatur, longius posceret tempus: vid. ASCONIUM ad Ciceron. p. 1815. Reus interim & sæpe cum tota sua familia, teste LIVIO *lib. IV. cap. 42.* vestes obsoletas & fordidas induebat, ac patronos quærebat, quorum numerus diuersus erat. Quum uterque, & reus, & aduator, per præconis citationem se sisteret, coram iudicibus, qui partim per *electionem*, partim per *sortitionem* dari; tum uero a litigantibus ad probari & iureiurando obstringi debebant, ipsa causa cognoscebatur, & quidem per duas actiones, quarum altera ab aduatore, altera uero a patronis rei suscipiebatur. Aduator rei crimina singulatim perensebat, & quidem in grauioribus potissimum causis artificiosa & copiosiore oratione. Criminalia testimoniis confirmabantur, quæ triplicis generis erant. Alia erant *seruorum*, ex quibus ueritatis testimonium exprimebatur vi tormentorum, nimirum *aculei*, corpora misere distrahentis & extendentis, *laminarum candentium*, aliorumque huiusmodi instrumentorum; hæcque testimonia *questiones* adpellabantur. Alia testimonia *liberorum hominum* fuerunt, qui sine tormentis rei alicuius testes, præstito iureiurando, esse poterunt, ubi ita comparati erant, ut fide digni haberi possent. His accedebat testimoniorum generis, *tabellarum* nomine adpellatum, quo omnis generis scripturas, aduati scripti litteras, tabulas accepti & expensi, aliaque,

com-

notauimus. Postea, quum ex aduocatis talibus quidam etiam defenderent reum, factum est, ut *aduocatorum* nomen etiam caussidicis tribueretur, quod *VLRIANVS* tradit *leg. I. §. 10. digest. de extraordinariis cognitionibus*. Aduocati autem non erant ipsi caussidici; sed cognati reorum & amici, qui cum reo in iudicium ibant, ut illorum nume-

complecti veteres solebant. Ad alteram actionem, qua aduocatis permittebatur, quod spectat, obseruandum est, patronos pariter ac laudatores multum laboris & operæ consumsisse in reo, ab imminente periculo liberando. Patroni in eo elaborabant, ut factum, cuius causa reus aduocatus erat, defenderent; aut id reum fecisse negarent, quapropter testes vel suspectos reddere, vel testimonia eorum ad aduocati emolumentum atque usum conuertere studebant: conf. *CICERO pro Cluent. cap. XVIII. & XL. in Verr. orat. V. cap. 23.* Laudatores virtutes reorum recitare, eorumque merita artificiosis verbis amplificare solebant; hique in defensione rei vel incipiebant, vel finem faciebant; conf. *CICERO pro Cluent. cap. XL.* Quodsi per leges *compendinatio* non concedebatur, iudices iussu prætoris secundum supra memoratum modum suffragia ferebant, quibus collectis sententia pronuntiabatur, qua reus vel condemnari vel absolui, vel tota res ad aduocatum cognitionem referuari solebat; quod ubi decernebatur, tota rei actio denuo initium suum habebat. Reus condemnatus tribunorum auxilio pœna indicta se liberare studebat. Sæpe etiam ea mitigabatur, quod varia in veteribus scriptoribus confirmant exempla. Omnia, quæ hic breuiter dixi, illustrant, quos in hac iudiciorum publicorum enarratione sequutus sum, *CAROL. SIGONIVS de iudiciis lib. II. cap. I. seq. & 10.* *GOTTL. HEINECCIUS synt. ant. Rom. iurispud. illustrant. p. 310.*

ro & auctoritate iudices haberet faciliores, ex quibus, qui sanguine erant proximi, miserabili habitu & lacrimis mouebant iudices. Vide de his & aduocandi verbo, quæ ad *PLINIVM lib. IV. ep. 17. §. 2. EX SENEGA lib. I. de clementia cap. 9. & GRO- NOVII in locum illum commentario adnotauimus,*

§. III.

Rei sunt accusati, qui non modo de caussidicis & defensoribus solliciti erant, & amicos aduocabant, vrum etiam laudatores quærebant. De laudatione reorum vide, quæ ad *CICERONIS lib. I. ep. 9. num. 8. & 13. notauimus, & adde ASCONIVM pro Scauro sub finem: laudauerunt, inquit, Scaurum consulares nouem; horum magna pars per tabulas laudauerunt, quia aberant, n)*

§. IV.

n) Præter hæc quædam de pœnis & variis custodiarum generibus, apud Romanos vsitatis, addenda sunt. Apud *ISIDORVM lib. V. orig. cap. 27. octo pœnarum genera recensentur:*

I) *Dammum*, siue multa; quæ antiquissimis temporibus, si grauissima erat, duabus quibus & triginta bobus constitit. Docet hoc *FESTVS* voce *multa*. *Non licebat,* inquit, *quondam pluribus triginta bobus & duabus ouibus quemquam multari.* Post exactos reges, anno videlicet vrbs conditæ *CCXLVIII*, per legem *Ateriam Tarpeiam* loco pecoris æs adhibitum est, ita, vt in singulis ouibus æris deni & in boues centeni constituerentur: conf. *BARN. BRISSONIVS ant. select. lib. I. cap. 3.*

II) *Vincula*, quæ quidem proprie ad custodiam reorum pertinebant, sæpe tamen & loco pœnæ adhibita sunt, præsertim si duriora essent, & iis iniicerentur, quorum dignitati carceris & vinculorum ignominia re-

pugna-

§. IV.

Rei, siue adculati erant squalidi, id est, sine ornamento & munditie, vt misero illo habitu facilius

pugnabat. Huc pertinet & *sempiterna custodia* in carcere, quæ apud Romanos quidem vetita, nonnunquam tamen ab illis vsurpata fuit, donec a Theodosio magno penitus ea abrogaretur: conf. IAC. GOTHOFREDVM *comm. ad cod. Theodos. tom. III. p. 31. ed. Ritteri*; IAC. LECTIVM *ad Aemil. Marcum de publ. iudiciis tom. I. thes. iur. Rom. Euerb. Ottonis p. 165. & ANT. BOMBARDINVM de carcere & antiquo eius usu, cap. VIII p. 87. vbi adcurate disputat, quomodo vincula & carceres ad pœnarum genera a veteribus sint relata. In duriora vincula & squalidos carceres ciuis Romanus per ordinem haud conici potuit.*

III) *Verbera*, quæ in vrbe virgis; in castris vero fustibus infligebantur. Liberi homines virgis; serui vero loris cædi solebant, qua de re RAMIRESIVS DE PRADO *pentecontarch. p. 218. & IOANN. DOVGTEVIS analect. nou. rest. p. 92. legendi sunt. Sed virgæ quoque per leges varias a tergo ciuis Romani amotæ sunt: vide CICERONEM orat. Verrin. V. cap. 54. & 62. & supra dicta adiunge.*

IV) *Talionis* pœna, quæ in legibus decemuiralibus quidem constituta erat; quoniam vero is, qui alterum læserat, eam per reconciliationem cum læso a se amovere poterat, non est dubium, quin & antiquissimis temporibus pœna huius admodum rara extiterint exempla. In legibus memoratis sancitum est: SEI MEMBRUM RVPSIT, NEI CVM EO PACIT, TALIO ESTO; vt ANTON. AVGVSTINVS *ad leg. XII. tabul. §. XXXII. IVSTVS LIPSIVS legib. reg. tom. IV. oper. p. 331. IOANN. NIC. FVNCIVS leg. XII. tabul. illustr. p. 321. obseruant. Mentionem quoque faciunt huius edicti FESTVS in Gothofredi auctor. lat. ling.*

us mouerent misericordiam iudicum. CICERO
sepe hoc significat. *Post reditum ad Quirites cap.*
III.

ling. p. 115. & A. GELLIVS lib. XX. noct. *Attie. cap.*
I. qui præter alia refert: atrociores iniurias, ut de osse
fracto, non liberis modo, verum etiam seruis factas, im-
pensiore damno vindicatas esse; quibusdam autem iniuri-
is talionem quoque adposuisse, ac rationem feruere huius
legis ita addit: sed decemviri minuire atque extinguere
volentes huiusmodi violentiam pulsandi atque lædendi ta-
lione eo quoque metu coercendos esse homines, putauerunt.
Ex quibus satis patet, ob metum potissimum, violento-
rum hominum animis inferendum, hanc legem esse
promulgatam. Nemo igitur tam stultus facile esse po-
tuit, quin cum læso pacisceretur, & quamuis &
transactionem is, qui alterum læserat, repudiaret, ea
talionis pœna contra reum non statim adhibita est;
quod idem GELLIVS aperte his significat verbis: nam
si reus, qui depacisci noluerat, iudici, talionem imperan-
ti, non parebat, æstimata lite iudex hominem pecuniæ
damnabat. Conferantur, præter ANTON. AVGVSTI-
NVM, FVNCCIVM, ac reliquos legum decemviralium
interpretes: THOM. DEMSTERVVS paralip. ad Rosin.
antiqu. p. 703. FRANC. POLLETVS hist. fori Rom.
lib. IV. cap. 3. & IO. ANDR. DANZIVS diss. de ori-
gine talionis ad mentem gentilium, ceter. Ienæ, MDCC.
habita.

V) Ignominia, qua per censoris notam quis adficie-
batur. CICERO lib. IV. de republ. apud NONIVM
MARCELLVM lib. I. cap. 93. ita loquitur: censoris
iudicium nihil fere damnato adfert, nisi ruborem. Ita-
que, quod omnis ea iudicatio versatur tantummodo in
nomine, animaduersio ista ignominia dictu est.

VI) Exsilium, quod a relegatione multum differt.
Qui enim exsilio puniebantur, non vrbe eiici solebant,
sed aqua & igni interdicebantur; quibus vitæ vero sub-
sidiis

III. Quinti Ciceronis fratris sordes lugubres & squalorem in suo Marci periculo descripsit. Et
pro

fidiis quum destitutos sese viderent, per se necessarium erat, vt de vrbe discederent. Multi iam ante latam a iudicibus sententiam abierunt, quando præuidebant, iudices eos esse damnaturos; horumque conditio lenior fuit, quam eorum, qui latam contra se sententiam in vrbe exspectabant. Iis enim, qui sponte ante pronuntiatam iudicum sententiam abibant, hospitium non denegari potuit, quum aqua & igni solemniter interdictos recipere vetitum esset. Pœna hæc in aliis grauior, in aliis mitior fuit, pro constitutis videlicet vrbis finibus, extra quos secedere debebant. Amittebant togæ ius, & quamuis ipsis priuilegium ciuitatis per hanc pœnam non adimeretur; destituebantur tamen isto, simul ac in aliam exteram ciuitatem, ad quam sese contulerant, se recipiendos curabant. Euoluuntur PAVLVS MANVTIVS *de leg. cap. XIX.* & alii, quos SAM. PITISCVS *lex. ant. Rom. tom. I. p. 136.* recitat. De relegatione & deportatione, pœnis imperatorum æuo vsitatis, iam supra dixi.

VII) *Seruitus.* Quum nemo, qui ciuis erat, seruus fieri, nec seruilibus suppliciis adfici posset, ob summa flagitia populi consensu ad mortem damnati ciuitatis iura amittere solebant, hacque ratione capite puniendus non tanquam ciuis, sed vt seruus, vitam amittebat; quam in rem IAC. CUIACIVS *lib. XV. obs. cap. 22.* & GERH. NOODTIVS *probab. p. 86.* legendi sunt.

VIII) *Mors;* cuius varia genera apud Romanos existiterunt. Ad supplicia enim capitalia pertinent: 1) *suspendium* in arbore infelici, siue ea, quæ fructus non fert: conf. LIVIVS *lib. I. cap. 26.* 2) *Præcipitatio de saxo Tarpeio*, siue de rupe Tarpeia, quæ in australi vertice montis capitolini sita, maximæ altitudinis fuit; vt obseruat FAM. NARDINVS *Rom. vet. lib. V. cap.*

II.

pro Ligario cap. II. mutata vestis meminit, id est, non candida, sed sordida squalidaque veste reos usos: vide

II. & OLAVS BORRICHIVS *ant. urb. Rom. fac. cap. X. §. 9.* Erat in illa antiquissimum Romanorum supplicium, a Romulo ipso contra L. Tarpeium adhibitum, cui, teste GELLIO *lib. X. cap. 18.* tam serui, quam liberi ab initio obnoxii fuerunt, præsertim perduellionis & maiestatis rei. Optime pœnæ huius locum describit SENECA *lib. I. controu. 3.* ipsius vero supplicii FLAVTVS *trin. act. II. scen. 1. v. 30.* & LVCRETIVS *lib. III. v. 1028.* GELLIUS *lib. XX. noct. Attic. cap. I.* LIVIVS *lib. XXV. cap. 7.* & TACITVS *lib. VI. annal. cap. 19.* mentionem fecerunt. Post leges Porciam & Valeriam supplicium hoc paulatim obsoleuit. CÆSAR BARONIVS deiectionem de saxo cum præcipitatione & robore confudit; quod recte obseruarunt ANT. BOMBARDINVS *de carcere cap. IV. p. 32.* & IVST. RYCKIUS *de Capitol. cap. XLV. p. 170.* 3) *Cruce*, seruorum supplicium; de quo præter alios IVST. LIPSIUS *lib. III. de cruce, tom. III. operum p. 1141.* HENR. KIPPINGIVS *de cruce & cruciariis*: CLAVD. SALMASIVS *tribus ad Thom. Bartholinum epistolis de cruce*, atque alii plures apud SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. I. p. 598.* & IO. ALB. FABRICIVM *bibliogr. antiquar. p. 515.* commentati sunt. 4) *Securis*; qua lictores capita fontium, virgis antea cæforum, amputare solebant: vide LIVIVM *lib. II. cap. 5. lib. XXVI. cap. 15.* 5) *Strangulatio*; quæ plurimam partem, vt ex SALLVSTIO *bell. Catil. cap. LV.* patet, in robore, carceris Tulliani parte, non autem, quemadmodum nonnulli volunt, in Tulliano, fiebat. Huius supplicii exempla apud SVETONIVM *vit. Tiber. cap. LXI.* TACITVM *lib. III. annal. cap. 50. lib. V. cap. 9. lib. VI. cap. 39.* LIVIVM *lib. XXXIV. cap. 43.* FLORVM *lib. IV. cap. 1.* habemus: adde PETR. FABRVM *lib. II.*

See

vide nostras ibi *notas*, & adde GELLIVM *lib. III. cap. 4.* vbi solitus cultus reorum describitur; fuisse
fordi-

semestr. cap. 7. THOM. DEMSTERVM *not. ad Rosin. p. 789.* & SAM. PITISCVM *not. ad Suetonium p. 489.*
6) *Præcipitatio de robore*; qua, ut FESTVS *de verb. sign. p. 451.* ed. Dacervi refert, damnati arcis angustiis, ex robore factis & *roborem* nomen habentibus, includebantur, & postea extracti in profundum illum carceris locum, itidem *robur* adpellatum, deiiciebantur. Dubium inde est, num loquendi formula, *de robore præcipitari*, ipsius carceris locum, in quem detrusi fontes sunt; an arcam, in quam antea compingi solebant, significet? conf. VALERIVM MAXIMVM *lib. VI. cap. 3. p. 543.* 7) *Mersio in flumen*; quod supplicii genus parum in vsu apud Romanos fuit; unde & a LIVIO *lib. I. cap. 5.* *novum genus leti* vocatur. Eius & mentio fit apud SVETONIUM *vit. Aug. cap. LXVII.* Vtatur hæc pœna fuit apud Græcos, qui eam *καποντισμος* vocabant: apud Syros, Macedonas, Aegyptios, aliosque populos. Legimus & de hoc supplicio feruitoris effatum *Matth. XVIII. 3. 6.*; apud Iudæos autem vix illius vestigium deprehendi potest. Videantur CONR. SAM. SCHVZFLEISCHII, CHRIST. GRÆFII, CHRIST. STOCKII & GREG. LAUR. WELLIÏ singulares de hoc supplicii genere dissertationes: DAN. FESSELIVS *adversar. sacr. tom. II. p. 68.* IAC. ELSNERVS *obs. sacr. in noui fœderis libros tom. I. p. 85.* SAM. PITISCVS *not. ad Curtium lib. X. cap. 4.* & ad Suetonii indicatum locum. 8) *Culleus*; cui is, qui patrem aut cognatos occiderat, insui & in mare profundum iactari solebat; quam in rem CICERO *pro Sext. Rose. cap. XXV.* legendus est. De reliquis suppliciis, ut crematione, tunica molesta, crurifragio, damnatione ad furcam, metalli coercionem, atque aliis multis, taceo; quæ IO. ALB. FABRICIVS *bibliograph. antiqu. p. 513. seq.* recenset.

An-

fordidam vestem, barbam & capillos intonsos. De capillis etiam PLINIVS lib. VII. ep. 27. §. 14. con-fulatur.

SECT.

Antequam fontes ac rei supplicio adficiabantur, ii in custodiam dari solebant; cuius quatuor apud veteres Romanos fuerunt genera:

I) *Custodia in carcere.* Per ordinem carceres veterum Romanorum tres habuerunt partes: locum *communio-*rem, quem LIVIVS lib. VI. cap. 16. & CONSTANTINVS imperator leg. I. cod. de custod. reor. vestibulum carceris adpellant; locum *interiorem*, qui in interiori ædificii parte constitui & firmissimis seris, obicibus & claustris firmari solebat, vt patet ex Act. XVI, 24. & CHRYSOSTOMO homil. XIV. in Matth. tom. VII. operum p. 184. Huic sæpe accedebat carcer *subterraneus*, locus per ordinem teter ac fœdus, in quem grauioris flagitii rei coniici solebant: vide DIODORVM Sicul. lib. XXXI. p. 893. LVCANVM Pharf. lib. II. v. 73. TERTVLLIANVM ad martyr. cap. II. p. 156. PRUDENTIVM peristeph. hymn. XIII. v. 53. & leg. I. cod. de custod. reor. Romæ Ancus Martius teste LIVIO lib. I. cap. 33. primus carcerem instruxit, cui partem subterraneam Tullius rex adiecit. Vocatur a regis nomine *Tullianum* apud VARRONEM de lat. lingu. lib. IV. p. 25. latomia apud LIVIVM lib. XXVI. cap. 27. lib. XXXII. cap. 26. lib. XXXVI. cap. 3. adde SALLVSTIVM de bell. Catil. cap. LVIII. DION. CASSIVM hist. Rom. lib. XLVI. & CALPURNIVM FLACCVM declam. IV. p. 797. declam. Quintiliani ed. BURMANNI. Habuit Tullianum duas partes, quarum altera per eminentiam *Tullianum* adpellata est: altera *roboris* nomen accepit, quia ea tabulis firmissimis, ex robore factis, munita & obducta erat; quamuis voces, *Tullianum, robur, latomia*, diuerso modo a priscis auctoribus adhibitæ & mox huic, mox illi carceris subterranei

Cellar. Antiquit. Z par-

SECT. II.

DE LEGIBVS ROMANORVM.

CAP. I.

DE LEGIBVS GENERATIM.

§. I.

MAGNA amplitudo vocabuli *legis* est, & latinis auctoribus varia significat. Proprie dicta lex,

parti assignatae sint. Fuit id in capite fori, sub Capitolio, vt ex CICERONE *lib. V. in Verr. cap. 30.* & LIVIO *lib. I. cap. 33.* & vestigiis latomiarum, quae adhuc Romae exstant, liquet. Ab eo carcere alius, in nona regione prope Marcelli theatrum situs, distingui debet, auctore PLINIO *lib. VII. cap. 36. & 59.* Praeter haec, Romae ergastula, tam publica, quam privata fuerunt, quae omnia vberius monstravi *diff. de vinculis Paulli ex antiquitatum profanarum monumentis illustratis.*

II) *Custodia militaris*; qua rei non in carcere servabantur, sed militibus custodiendi tradebantur. Fuit haec custodia pro delicti ratione mox lenior, quando sine catenis miles reum servabat; mox durior, quum dextra illius cum sinistra militis per catenam coniuncta esset. Saepe tutioris custodiae causa noxio duo milites additi sunt, quae omnia fuse probarunt BARN. BRISSONIVS *de formul. lib. V. p. 473.* IVST. LIPSIUS *excurs. in Tacit. p. 187. ed. Paris.* IAC. LECTIVS *ad Modestin. de poen. tom. I. thes. iur. Rom. Euer. Ortonis p. 151.* CORNEL. VAN BYNCKERSHOECK *obs. iur. p. 17.* LAVR. RAMIRESIVS *DE PRADO pentecontarch. cap. V. p. 35.* alique plures, quos memorata *de vinculis Paulli dissertazione p. 39.* excitavi.

III) *Custodia apud magistratus*, qua adusati, nobiliores potissimum, vbi crimen nondum confessi erant, con-

lex, vt Ateius Capito apud GELLIVM *lib. X. cap. 20.* definit, est *generale iussum populi, aut plebis, rogante magistratu.* Dum dicit *generale*, vult omnes lege obligari debere. Atque ita lex Manilia, quam Cicero oratione defendit, proprie lex non erat, sed potius priuilegium, quia de vno

Z 2

Pom-

consulibus, prætoribus aliisque magistratibus custodiendi tradebantur, de quo adseruandi reos modo ANT. BOMBARDINVM *de carcere cap. XI. p. 85.* IOS. WASSE *not. ad Sallust. p. 141.* IAC. LECTIVM *loco excitato & GOTTL. CORTIVM not. ad Sallust. p. 278.* adeas.

IV) *Custodia apud fideiussores.* Supra iam obseruari, pro iis, qui in ius vocati erant, sæpe ab aliis sponsonem præstitam fuisse. Quum vero eiusmodi fideiussores sponsonissent, se velle culpam in se suscipere; nisi adculatum stato iudicii die sisterent, sæpe fiebat, vt isti, ne fraudarentur, reos in domum suam reciperent ibique custodirent: *conf. IVST. LIPSIVS not. in Tacitum p. 8. LAVR. RAMIRESIVS DE PRADO pentecontarch. cap. V. p. 37. BARNAB. BRISSONIVS de form. lib. V. p. 472. & SAM. PITISCVS lex. antiqu. Rom. tom. III. p. 618.* Hæc omnia *indicata dissertatione cap. 1.* fusius exposui, vbi de variis custodiarum generibus apud veteres Romanos commentatus sum. In custodiendis in carcere reis Romani & militibus & vinculis utebantur. Hæc varii fuerunt generis. Alia manus vinciebant & ex catenis constabant, ad quarum duas extremitates annuli lati & crassi, qui claudi & aperiri potuerunt, adnecti solebant: alia pedes coarctabant, quo *compedes ac neruus* potissimum, a LVCA *Act. XVI, 24. ζύλον*, ab aliis *lignum, numella, ποδακακή, ποδαγραβή* vocatus, pertinent: alia collo iniciebantur, cuiusmodi *boiæ & collaria* fuerunt.

Pompeio agebat. o) Dum addit, *rogante magistratu*, consensum ordinum requirit; quia nec consul, neque alius magistratus poterat legem ferre insciente ac inuito populo. Magistratus ergo, consules, tribuni, quod legis habere vim volebant, retulerunt ad populum, interrogantes: *an velint, iubeant, hoc ita fieri*. Hinc leges dictæ *rogationes*, p) id est, interrogationes populi; de quibus GELLIVS dicto loco consulatur. §. II.

o) Hæc GELLII & MARIi Victorini verbis illustrari possunt. Ille lib. X. cap. 20. *priuilegia*, inquit, *non sunt generalia iussa; neque de vniuersis ciuibus, sed de singulis concepta: quocirca priuilegia potius vocari debent, quia veteres priua dixerunt, quæ nos singula dicimus; hic vero de art. gram. p. 2466. ed. Putschii ita scribit: credo, quod ignoretis nomen, priuilegium quod dicitur. Lex enim priuilegii in vnum hominem data est. Eadem tradit & CICERO lib. III. de leg. cap. 19: in priuos homines leges ferri noluerunt, id est enim priuilegium.*

p) Rogationem nonnulli ex veteribus a lege distinxerunt. Perpicue istud ex his FESTI verbis discimus: *rogatio est, quum populus consulitur de vno pluribusue hominibus, quod non ad omnes pertineat, & de vna pluribusue rebus, de quibus, non omnibus, sanciatur. Nam quod in omnes homines resue populus sciuit, lex appellatur. Itaque Gallus Aelius ait: inter legem & rogationem hoc interest: rogatio est genus legis, quæ lex non continuo, ea rogatio non potest non esse lex, si modo iustis comitiis rogata est. His adiungi possunt, quæ ex Aelii Capitonis sententia A. GELLIVS lib. X. noct. Artic. cap. 20. ita refert: *plebiscitum est lex, quam plebs, non populus, accipit; sed totius huius rei iurisque, siue quum populus, siue quum plebs rogatur, siue quod ad vniuersos pertinet, caput ipsum & origo, & quasi fons**

§. II.

Nata exinde est distinctio inter *legem propriam*, quæ ad ius civile referenda est, & inter *impropriam*, de singularem honore, vel iuribus; item inter *legem, senatus consultum & plebiscitum*, etiam *populiscitum*, quod nomen apud NEPOTEM in Alcibiade cap. V. num. 4. & Epaminonda cap. VII. num. 4. occurrit. q)

Z 3

CAP.

rogatio est; paucis vero interiectis sic pergit: sed quam hæc ita sint; in veteribus tamen scriptis non magnam vocabulorum istorum differentiam esse, animaduertimus. Nam & plebiscita, & priuilegia, translato nomine, leges adpellauerunt, eademque omnia confuso & indistincto vocabulo, rogationes dixerunt.

q) Haud abs re erit, distincte hoc loco tradere, qua ratione & quibus ritibus Romani leges suas fecerint & confirmauerint. Leges fere potuerunt magistratus maiores, ut prætores, consules, censores, tribuni militum consulari potestate, dictatores, interreges & ex minoribus magistratibus tribuni plebis. Inde non incognitæ sunt leges Aemilia a censoribus & Cornelia de agris proscriptorum, a dictatore; leges Aelia Sentia, Antonia, Ateria, Pinaria a ambitu a consulibus; leges Acilia de repetundis, Aebutia, Aelia, Apuleia, Aquilia, Canuleia cet. a tribuni plebis latæ. Lex Cæcilia de fullonibus a censoribus, Aebutia vero a prætore sancita est, cuius rei & multa, si necessarium foret, adferri possent exempla. Ipsa lex primum domi scribebatur ab iis, qui eam promulgare volebant, accitis amicis sapientibus, cum quibus omnia studiose expendebant & imprimis ad id animum suum adhibebant: num ferenda lex ad utilitatem reipublicæ spectaret, nec ne? Lex, litteris mandata, senatui tradebatur, quum sine huius consensu cum populo agere, licitum

DE SENATVSCONSVLTO.

§. I.

SENATVSCONSVLTVM decretum erat a fenatu factum, plerumque in publicis caussa, quum le-

citum haud esset, vt PAVLL. MANTIVS *de leg. cap. XXXIV.* ANT. AVGVSTINVS *d leg. cap. IV.* BARN. BRISSONIVS *de formul. lib. II. p. 138.* IO. GOTTL. HEINECCIUS *synt. ant. Rom. iurisprud. illustrant. p. 37.* pluribus docent. His peractis, ea publice tamdiu ad legendum proponebatur, v. inter eum diem, quo ista promulgari, & eum, quo deinde ferri solebat, *trinae nundinae* intercederent, haecque ratione & a rusticis omnibus, qui ad nundinas in urbem veniebant, legi posset: conf. CICERO *orat Philipp. V. cap. II. pro domo cap. XVI.* & MACROBIVS *lib. I. saturnal. cap. 16.* Locus, quo lex ferebatur erant prata Flaminia, lucum Petilinum, nonnunquam capitolium; plurimam vero partem forum, aut campus Martius. De foro locupletem testem habemus CICERONEM *pro Rab. cap. VII.* ubi, *si lex ferretur, iquit, conuolaretis ad rostra*, quippe quae in foro extiterunt. Sanciebantur leges ante solis occasum, diebus fastis, & quidem iis comitialibus, quibus non de calce tristitia ab auguribus obseruata erant signa. Fiebat legis constitutio in comitiis tam curiatis, quam centuriatis & tributis, in quibus praeco publice eam praeegebat huncque statim sequebantur, qui legem ferendam partim suadebant, partim dissuadebant; vt hoc ex QVINTILIANO *lib. II. instit. orat. cap. 4.* LIVIO *lib. XXXIV. cap. 1. & 5. lib. XLV. cap. 21.* CICERONE *lib. I. epist. 14. ad Atticum, pro leg. Manil. cap. XVII. & de amicis. cap. XXV.* liquet, quibus testimoniis BARN. BRISSONIVS *de form. lib. II. p.*

leges propriæ agant de cauffis priuatorum. Duplex modus erat faciendi senatusconsultum. Præ-

Z 4

ci-

131. & PAVLL. MANVTIVS *de leg. cap. XXXV.* adiungi possunt. His peractis, in vnam nomina centuriarum coniiciebantur, vt fors significaret, quæ centuria prima, secunda, quæ tertia cet. esse debeat in ferendis suffragiis. Prima inter has secundum LIVIVM *lib. IX. cap. 38. principium* vocata fuit. Nisi tribuni plebis, consules & augures intercedebant, tum *rogatio* fiebat, & quisque ciuis ad centuriam suam, vt suffragium fieret, discedebat. Suffragia olim voce; postea vero duabus tabellis ferebantur, quarum alteri inscriptæ erant litteræ V. R., id est, *vti rogas*, in altera vero vocalis A, scilicet *antiqua probo* existabat. In eo loco, vbi populi suffragia colligebantur, exstructi erant pro numero centuriarum *pontes*, ex tabulis atque asseribus facti, hosque singuli ciues transibant, & cistulæ, quæ ponti adstabat, alterutram tabularum immittebant, & quidem, si legem probabant, illam, cui litteræ V. R. inscriptæ erant; alteram vero, vbi ipsis, legem improbandi ac reiiciendi, aderant rationes. Quando populus, collectis & numeratis tabellis, legem ferendam comprobauerat, ea, iureiurando confirmata, æri incidebatur, quo OVIDIVS respicit, quando *lib. I. metum*, v. 88. canit:

Nec verba minantia fixo

Aere ligabantur,

& CICERO, qui *orat. Philipp. I. cap. 13*: quod erit, inquit, *ita gestum, id lex erit, & in æs incidi iubebitur*, hocque & LIVIVS confirmat *lib. III. cap. 57.* vbi scribit: *priusquam urbem consules egrederentur, leges decemvirales, quibus tabulis XII. est nomen, in æs incisas, in publico proposuerint*: *conf. 10. BRODÆVM lib. IV. miscell. cap. 12. IVST. RYCKIVM de capitol. cap. XXXII. ANTON. AVGVSTINVM de legib. cap. XVI. & SAM.*

11

cipuus fiebat per discessionem, qua in diuerfas sententias ibant senatores. HIRTIVS *de bello Gallico lib. VIII. cap. 52.* Alter modus, sed minus frequens, consistebat in exquirendis sententiis, ubi contul ab illustrioribus sententiam, quid fieri vellent, exigebat. GELLIUS *lib. XIV. cap. 7.*

§. II.

Quum *senatusconsultum* scriberetur, quod plerumque vnus hominis honorem respiciebat, amici & fautores illius, si senatores essent, aut, quicumque volebant ex senatu, scribendo aderant, eorumque nomina ipsi *senatusconsulto* inferebantur. Exempla habes apud CICERONEM *lib. VIII. epist. 8. num. 12. 15. & lib. XV. ep. 6. num. 7. 8.* Quod autem de iis plebs non rogabatur, proprie loquendo leges non erant; certo modo autem vim legis habuerunt. §. III.

PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. II. p. 416. & not. ad Sueron. p. 56.* Tabulæ hæ æneæ in ararium deferabantur, in quo opes reipublicæ, libri elephantini, signa militaria, aliaque ad rem publicam pertinentia, recondebantur. Leges ibi repositas fuisse, perspicue docet SVETONIUS *vit. Cæsar. cap. XXVIII;* cum quo ea comparanda sunt, quæ CHRIST. FRID. FRANKENSTEINIVS *de arario pop. Rom. cap. IV. & PAVLLVS MANVTIVS de legib. cap. XXXVIII.* hac de re obseruarunt. Quemadmodum nouæ leges ferebantur; ita antiquæ sæpe correctæ, auctæ, & nonnumquam quoque penitus abolitæ sunt. Si prorsus lex tollebatur, ea *abrogari;* si sola pars eius debebatur, *derogari* ista dicebatur. Quo stilo leges suas Romani consignauerint, ex egregiis fragmentis legum Seruiliæ & Thoriæ apud CAROL. SIGONIUM *de iudiciis p. 610. & de antiquo iure Italia p. 638.* intelligitur.

§. III.

Ceterum distinguntur in *iure* secundum aucto-
rum nomina, qui primi de re vel argumento ad
senatum retulerunt. Hinc in *digestis* memorantur
senatusconsulta Tertullianum, Trebellianum, Ma-
cedonianum, Silanianum, Claudianum, Turpil-
lianum, Velleianum, cetera.

CAP. III.

DE PLEBISCITO ET POPV-
LISCITO.

§. I.

PLEBISCITVM sequitur. Est autem *scitum* ali-
quod statutum; & inde plebiscita, vt POM-
PEIUS FESTVS definit, adpellantur ea, *quæ plebs*
suo suffragio sine patribus iussit, plebeio magistratu ro-
gante. GELLIVS lib. XV. cap. 27. ex Lælio Feli-
ce hæc adlegat: *ne leges quidem proprie, sed ple-*
biscita adpellantur, quæ tribunis plebis ferentibus ac-
cepta sunt, quibus rogationibus patricii ante non te-
nebantur, donec Quintus Hortensius dictator eam le-
gem tulit, vt eo iure, quod plebs statuisset, omnes
Quirites tenerentur. Vide plura leg. II. §. 8. *digest.*
de O. I. & legis, vbi occasio plebiscitorum explica-
tur, & legis Hortensia simul fit mentio, & caussa,
cur tradita sit, adiicitur hisce verbis: *quia multæ*
discordiæ nascebantur de his plebiscitis, pro legibus
placuit & ea obseruari lege Hortensia; & ita factum
est, vt inter plebiscita & legem species constituendi
interessent, potestas autem eadem esset. Hinc vis,
obligandi vniuersum populum, etiam plebiscitis
data.

Z 5

§. II.

§. II.

Quod vero ante legem Hortensiam plebiscita patricios non obligarent, nec pro lege haberentur; hoc exinde fuit, quia inscienter aut inuito senatu fuerant facta. Ad legem autem propriam requirebatur, ut, quamlibet a tribuno, plebeio magistratu, rogata esset; senatui tamen etiam, antequam confirmaretur, ad consentiendum proponi & exhiberi deberet.

§. III.

Populiscitum in se plus est, quam plebiscitum, & vix differt a lege propria: quia *populus* omnes tres ordines comprehendit; *plebs* autem ordo vnus est, saltem senatorium excludit. GELLIUS *lib. XX. cap. 10.*

CAP. IV.

DE ROGATIONIBVS.

§. I.

ROGATIONES saepe pro legibus ponuntur apud CICERONEM & GELLIUM *lib. X. cap. 20.* Ratio hæc est, quia olim leges, magistratu rogante, ferebantur: an plebs, aut populus velit, iubeat, hoc vel illud ita fieri. Causa erat, quia in libera republica summa potestas magis apud populum, quam apud senatum fuit.

§. II.

Postea autem sub cæsaribus mutata legum consuetudo, principibus summam potestatem a populo ad se reuocantibus. Hinc pleræque leges in digestis & in codice ab imperatoribus dicuntur latae
sine

sine mentione populi, cuius iam potestas expiraverat.

C A P. V.

DE HISTORIA LEGVM.

§. I.

QVONIAM de legibus agere cœpimus, non alienum a re erit, historiam etiam atque rationem legum in libera republica aut non longe post mutatam eandem latarum, paucis explicare. Regum enim leges r) erant imperfectæ, ideoque senatus

r) Reges pro sua, qua præditi erant, potestate leges ferebant; quorum tamen numerus non adeo magnus existit. Leges has C. Papirius primum congeffit, cuius collectio *ius civile Papirianum* dicta & a MACROBIO *lib. III. saturnal. cap. II.* laudata est; ea vero, præter paucissima fragmenta, dudum periit. Post renatas literas multi in eo operam suam collocarunt, ut servatas, quasi ex naufragio, exiguas tabulas colligerent ac restituerent. Inter hos locum habent IO. GVIL. FORSTERVS in *historia iuris Rom. lib. I. cap. 6.* FVLVIVS VRSINVS, qui eas Romæ MDLXXXIII. edidit: ANT. AVGVSTINVS, cuius *de legibus* liber cum FVLVIVS VRSINI ad leges has *notis tom. II. thes. ant. Rom. Graevii p. 1139. seq.* exstat: IVST. LIPSIVS in *legibus regis & decemviralibus, tom. IV. operum p. 328.* RANDVLFHVS PRATEIVS *iurisprud. vet. Draconis & Solonis cum Roman. iure legum regiarum & decemviralium collata, Lugd. Bat. MDLIX.* ANTON. CLAR. SYLVIVS libro singulari *ad leges regias & duodecim tabular. Paris. MDCIII.* Easdem leges a LIPSIO, ANTON. AVGVSTINO & FVLV. VRSINO collectas, vna cum alijs legibus & senatus consultis FRIDERICVS

SYL:

natus Solonis leges petiit ab Atheniensibus, quæ, ad statum romanum reformatæ, a decemviris decem tabulis conscribebantur pro numero decemvirorum. Sequenti anno, quæ deesse videbantur, suppleta sunt tabulis duabus, ut duodecim fierent, qui fons est iuris Romani, quo hodieque utimur, quamquam earum sola fragmenta supersunt; s) vide LIVIVM *lib. III. cap. 34.* §. II.

SYLBVRGIVS *antiquitatibus Romanis* DIONYSII *Halicarnassei* subiecit. His addendi sunt FRANC. BALDVINI *lib. II. in leges Romuli ac leges XII. tabularum,* & STEPH. VINAND. FIGHIVS *tom. I. annal. Rom.* FRANC. MODII, IO. ROSINI, THOM. DEMPSTERI, THEOD. MARCILII aliorumque non mentionem facio.

s) De legibus decemviralibus earumque origine supra iam expositum fuit. Ipsæ æneæ tabulæ, quibus inscriptæ fuerunt, anno urbis conditæ CCCLXVIII. in Gallico incendio perierunt, & quamvis eas denuo colligerent, nec solum æri inciderent, sed etiam curarent, ut puerorum memoriæ omni studio imprimerentur, ne vnquam, suborto incendio, ex memoria hominum effluerent; seculo tamen post seruatorem natum sexto eæ amissæ nobisque sola earum fragmenta relicta sunt. Multi eruditorum ad id elaborarunt, ut istas restituerent, ex quibus præcipue ANT. AVGVSTINVS, FRANC. HOTTOMANNVS, IAC. RÆVARDVS, THEOD. MARCILIUS, DIONYSIVS & IACOBVS GOTHOFREDI, IVST. LIPSIVS, CONR. RITTERSHVSIVS aliique plures memorandi sunt. His cel. IO. NIC. FVNCIVS adiungi debet, cuius *leges XII. tabularum e suis fragmentis restitute & obseruationibus critico-antiquariis illustrate* Rintelii MDCCLXIV. prodierunt. Plura de legibus his earumque origine ac fati exhibet EVERH. OTTO *diff. de legibus duodecim tabularum.* Le-

§. II.

Crescente republica crescebant etiam delicta & quaestiones. Inde nouæ leges latæ, quia ex duodecim tabulis non omnes casus poterant diiudicari. Ex his potissimum eas, saltem præcipuas earum, memoramus, quæ apud CICERONEM occurrunt: quasdam etiam ex *digestis*, siue *pandectis* adiciamus. Pleræque autem ab *auctoribus* denominantur, nonnullæ etiam a *materia*.

§. III.

Ab auctore nomen habent apud Ciceronem *LEX acilia*, repetundarum: *ebutia*, de curatione & potestate mandanda: *elia* & *fusia*, de iure comitorum: *emilia*, sumptuariæ: *appuleia*, de coloniis, de maiestate, & alia eiusdem frumentaria: *aurelia*, iudiciaria: *cæcilia didia*, de legibus ferendis: *calpurnia*, de ambitu, & alia repetundarum: *cassia*, agraria, de damnatis, & alia tabellaria de iudiciis: *cincia*, de donis & muneribus: *clodia*, frumentaria: *calia*, de suffragiis: *cornelia* plures, testamentaria, num-

ma-

Legum tribunitiarum, senatusconsultorum aliorumque edictorum fragmenta collecta & illustrata sunt ab ANT. AVGVSTINO, qui supra memorato de *legibus libro* alium de *senatusconsultis* addidit: PAVLLO MANVTIO *lib. de legibus Romanis*: BARNAB. BRISONIO *lib. II. de formul.* STEPH. VINANDO PIGHIO *annal. urb. Rom.* GEORG. SCHVBARTO *de fatiis iurisprud. Roman.* p. 578. seq. POMPONII LETI, FRANC. HOTTOMANNI, PAVLLI MERVLÆ, IO. VLR. ZASII aliorumque haud mentionem facio: conf. IO. ALB. FABRICIVM *bibliothec. latin.* vol. I. p. 808. & IO. GOTTL. HEINECCIUM *lynt. ant. Rom. iurisprud. illustr.* p. 3. seq.

maria, de infamia, de legatis prouincialium magi-
 stratum, de magistratibus, de maiestate, de mu-
 nicipiis, de proscriptione, de prouinciarum rectoribus: *curia*, de auctoritate patrum: *domitia*, de sacerdotiis: *fabia*, de numero sectatorum: *flaminia*, agraria: *flauia*, agraria: *furia*, de testamentis: *gabinia*, de legatis: *gellia cornelia*, de ciuibus: *hirtia*, de Pompeianis: *iulia*, de legationibus liberis, de prouinciis, de repetundis pecuniis, de sacerdotiis: *iunia*, de peregrinis vrbe eiiciendis: *lectoria*, de tutelis: *licinia*, de curatione & potestate mandanda, de sacerdotum electione, de sodalitiis: *licinia mucia*, de ciuibus regundis: *menia*, de magistratibus: *manilia*, de libertinorum suffragiis: *maria*, de numinis, de suffragiis: *octauia*, frumentaria: *papia*, de ciuitate, de peregrinis: *papiria*, de consecratione, & alia tabellaria de legibus: *plotia*, de vi: *pompeia*, de ambitu, de iudicibus: *porcia*, pro tergo & vita ciuium: *pupia*, de senatu comitialibus diebus non habendo: *remmia*, de calumniatoribus: *roscia*, theatralis: *rupilia*, de iudicibus, sortito dandis: *scantinia*, contra impudicos: *sempronia*, agraria, frumentaria, de capite ciuium romanorum, de prouinciis: *seruilia*, de ciuitate, de iudicibus, de repetundis: *terentia cassia*, frumentaria: *thoria*, de vectigalibus: *tullia*, de ambitu: *valegia*, de tyrannide Sullæ: *varia*, de maiestate: *vatinia*, de alternis consiliis, de prouinciis: *voconia*, de hereditatibus feminarum: & aliæ plures. t)

§. IV.

t) Aliæ eiusmodi leges enarrari possent, nisi id ab instituto

§. IV.

In pandectis memorantur *aquila*, de damno iniuriæ: *atinia*, de vfucapione: *cornelia*, de falso, de iniuriis, de lufu, de ficariis & veneficis: *fabia*, de plagiariis: *falcidia*, testamentaria: *glicia*, de inofficiofo testamento: *hortenfia*, de plebifcitis: *iulia*, de ambitu, de annonâ, de maritandis ordinibus, de peculatu, de repetundis, de refiduis, de vi priuata, de vi publica: *iunia vellea*, de testamenti: *papia poppæa*, de connubiis: *petronia*, de feruis: *pompeia*, de parricidis: *plautia*, de vi: *serbonia*, de lufitanis, & aliæ.

§. V.

Quædam leges, quamuis auctores non ignoti effent, a materia denominabantur. Tales funt *leges agrariæ* multæ, u) de agris populi diuidendis, quæ sæpe cauffæ tumultus exftiterunt: *annales*, fiue *annariæ*, x) quæ magiftratu certam ætatem

tuto paullo alienum effe videretur. Qui plura defiderat, præter *PIGHIVM*, *HOTTOMANNVM*, *MANVTIVM* & *AVGVSTINVM* adire potest *SAM. PITISCVM lex. ant. Rom. rom. II. p. 419. feq.*

u) Quo leges *cassia*, *licinia*, *flaminia*, *sempronia*, *apuleia*, *tullia* aliæque pertinent.

x) Legem annalem *L. Villius*, tribunus plebis, anno vrbis *DLXXIV.* fanxit, *L. Manlio Acidino Fuluiano* & *Q. Fulvio Flacco* confuibus. Mentionem legis huius faciunt *LIVIVS lib. XL. cap. 43.* *CICERO orat. philipp. V. cap. 17.* *OVIDIVS lib. V. faftor. v. 65.* & *ARNOBIVS adu. gent. lib. II. p. 95.* Conf. *ANT. AVGVSTINVM de legib. rom. II. thef. ant. Rom. Græuii p. 1267.* *PAVLL. MANVTIVM de legib. cap. VI.*

P.

tem præscribent: *frumentaria* variorum: *sumtuaria*, y) quibus luxuria conuiuorum prohibebatur: *tabellaria*, z) de dicendis sententiis & suffragiis ferendis per tabellas: *vicesumarum*, de vegetali vicesimæ: & similes.

CAP. VI.

DE EDICTO PRÆTORIS.

§. I.

POSTERIORVM cæsarum leges ex digestis, codice & nouellis notæ sunt. De *edicto prætoris* tantum pauca hic adiungimus. Qui enim iudiciis ordinariis, in foro habitis, præerat prætor urbanus, sub initium muneris sui in albo scripta edicta proponebat, supplendi iuris ciuilibus causa, secundum quæ ius per annum suum dicturus esset.

§. II.

Addebat etiam certas formulas, quibus diebus & qua ratione ac modo, a patribus etiam observando, id esset facturum. Hinc, quicquid iussit prætor, *edictum* postea vocabatur, & frequens in iure vox est, *prætor edicit*. Si prætor edictum antecessoris retinebat, vocabatur *edictum tralatium*.

§. III.

p. 1043. IVST. LIPSIVM *de magistrat. pop. Rom. tom. III. operum* p. 1431. & SAM. PITISCVM *not. ad Sueton.* p. 514.

- y) Huc leges sumtuariæ: æmilia, antia, cornelia, fania, iulia, licinia & orchia referendæ sunt.
z) Vide leges cassiam, cæliam, gabiniam, papiriam aliasque apud SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. II.* p. 421. seq.

§. III.

Tandem Hadriani tempore Saluius Iulianus iureconsultus composuit *edictum perpetuum*, quod prætores obseruarent; nec mutarent edicta annis singulis. Huius fragmenta satis copiosa supersunt, a diuersis edita, ex quibus intelligimus, qualia fuerint edicta prætorum. a) De auctore huius edicti vide *EVTROPIVM lib. VIII. cap. 9.*

SECT. III.

DE COMITIIS.

CAP. I.

DE DISTRIBUTIONE POPVLI, COMITIA HABENTIS.

§. I.

ROMANVS populus varie distributus fuit, præcipue a Seruio Tullio, sexto rege, quamuis Romulus etiam, etsi ruditer, in hac parte egisset. Huic enim tribuunt tribus & curias, in populo institutas; classes autem & centurias Seruio. *LIVIVS lib. I. cap. 43.* videtur, vtrumque dare Seruio, Romulo nihil, aut parum. Sed forsan ordinatius Seruius fecit, quod ruditer Romulus instituerat. Nam ipse *LIVIVS lib. IV. cap. 4.* Seruio tantum tribuit descriptionem centuriarum classiumque. b)

§. II.

a) De edictis prætorum iam supra expositum fuit.

b) A *LIVIO DIONYSIVS Halicarnassens*, ab vtroque vetero *PLVTARCHVS* dissentit, vt fule monstrat *CAROL. Cellar. Antiquit.*

§. II.

Hæc distributio licet ob alias etiam causas facta esset; præcipuus tamen illius usus fuit in suffragiis

SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. 3. p. 29.* De Romulo tradi solet, eum diuissse populum Romanum in tres tribus; hæcque distribuendi ratio de ipsis gentibus, quæ Romæ erant, non vero de locis, ubi domicilia sua habebat populus, desumpta erat. Tarquinius Priscus diuisionem hanc mutauit, & quamcunque tribum duplicauit, ita ut, quum ante tres essent, quarum prima *Ramnensium*, secunda *Tatiensium*; tertia vero *Lucerum* habuit nomen, nunc primi & secundi Ramnenses, primi & secundi Tatienses, primi & secundi Luceres numerarentur. Seruius Tullius deinde, abrogato hoc populum numerandi modo, nouam distributionem inuenit, qua populum non per gentes, sed per loca vrbis, in quibus ille habitabat, ita distinxit, vt ciuitatis quatuor constitueret partes. Ita hanc rem refert LIVIVS *lib. I. cap. 43*: *Seruius pedestri exercitu ornato distributoque, equitum ex primoribus ciuitatis XII. scripsit centurias. Sex item alias centurias, tribus a Romulo institutis, sub iisdem, quibus inauguratae erant nominibus fecit. Ad equos emendos dena millia æris ex publico data & quibus equos eleurent, viduæ attributa, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. Hæc omnia in dites a pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus; non enim (vt a Romulo traditum ceteri seruauerant reges) viritum suffragium eadem vi, eodemque iure promiscue omnibus datum est; sed gradus facti, vt neque exclusus quisquam suffragio videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis esset. Equites enim vocabantur primi LXXX. inde primæ classis centuriæ; ibi si variaret, quod raro incidebat, vt secundæ classis vocarentur; nec fere vnquam infra ita descenderent, vt ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet, hunc ordinem,*
qui

giis ferendis. Non enim viritim & promiscue omnibus datum est suffragium; neque enim hoc

A a 2

per

qui nunc est, post expletas quinque & triginta tribus, duplicato earum numero, centuriis iuniorum seniorumque, ad institutam a Servio Tullio summam non convenire. Quadrifariam enim vrbe diuisa regionibus collibusque que habitabantur partes, tribus eas adpellavit, ut ego arbitror, a tributo: nam eius quoque equaliter ex censu conferendi ab eodem inita ratio est. Cui & DIONYSIUS Halicarnassens lib. IV. p. 219. adiungendus est. Causam, quare hoc ita fecerit, tradit CAROL. SIGONIVS de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. 3. p. 35: hunc autem, inquit, ut a Romuli ratione, atque instituto discederet, hæc, ut opinor, causa adduxit. Vidit Ramnenses, qui Palatium, & Tatienses, qui Capitolium tenebant, a Luceribus nouo atque aduentitio populo longe numero superari. Etenim quicumque in urbem quotidie confluebant, sese Luceribus adiungebant. Igitur ut omnes inter se tribus equaret, ac parem in omnibus multitudinem redderet, qui Palatium & Capitolium, & quidquid inter eos colles spatii erat, habitarent, in vnam omnes tribum coniecit, quam a nobiliori Palatii nomine, quod in eo primum vrbs sita fuerit, adpellavit: qui sub urbem veterem, que regio Subura dicebatur, in Suburanam: qui Esquilias, in Esquilinam: qui Quirinalem Viminalemque collem, in Collinam, quam, ne alteri horum collium, qui dignitate pari erant, iniuria fieret, non Quirinalem, aut Viminalem, sed Collinam nuncupauit. Idem Seruius & totum agrum Romanorum in certas descripsit tribus; de numero vero earum inter se ne veteres quidem consentiunt, quemadmodum ex FABII, VERNONII & CATONIS sententiis, a DIONYSIO Halicarnasseo lib. IV. p. 220. recitatis, constat; quibus CAROL. SIGONIVM loco indicato p. 36. addas, vbi VARRONIS, LIVII & reliquorum scriptorum effata inter se

per multitudinem fieri potuit; sed gradus facti; ita tamen, ut nemo exclusus videretur, qui in cer-

ta
 se comparat. Tribus *urbanae* a collibus & regionibus urbis; rusticae vero a raris, siue agri, partibus nomen acceperunt; multae tamen postea, relicta priori adpellatione, illustrium familiarum nomina adsumserunt, id quod tribus Claudia, Papiria aliaeque satis & abunde confirmant. Postea plures additae sunt, ita, ut XXXV. essent, qui numerus usque ad extrema reipublicae tempora permansit. Qui ergo in urbe sedem ac domicilium habebant ciues, in tribubus urbanis; qui vero rura colebant, in tribubus rusticis fuerunt. Saepem tamen postea factum est, ut praestantissimi urbis incolae rusticis tribubus se adnumerari vellent. Hoc ea de causa fiebat, quoniam rustica vita apud Romanos maxime aestimabatur, censores vero potestatem acceperant, de tribubus pro arbitrio suo disponendi, ac ciues ex vetere in alteram tribum transferendi. Inter hos censores Q. Fabius anno urbis CCCCXLIX. tenuissimos ex quibuscunque tribubus ciues in quatuor urbanas adlegit tribus, quemadmodum LIVIUS *lib. IX. cap. 46.* confirmat. Quum vero inde urbanis multum de dignitate atque amplitudine per id detraheretur, factum est, ut praestantiores ciues rusticas, quae ex eo tempore honoratiores habebantur, praerent, iisque se adscribendos curarent. Nec omnes rusticae habuerunt parem dignitatem; & quoniam altera altera hac in re esset superior, inde contigit, ut & ciues ex vna rustica in aliam rusticam tribum transirent, id quod fuisse PAVLL. MANVTIVS *de comitiis cap. II.* probat; qui tamen, ut recte monet IO. GEORG. GRÆVIVS *praef. ad rom. I. thes. ant. Rom.* in eo erravit, quod omnes rura possidentes in tribum rusticam adscriptos fuisse existimauerit. Nemo, inquit, *veterum hoc tradidit. Hoc vero est credibile, omnes, qui in rusticis tribubus*
 cen-

ta tribu, curia, vel cœnturia erat. Hinc comitia, qui conuentus populi suffragiorum ferendorum caussa erant instituti, diuisa erant in *curiata*, *tributa* & *centuriata*. Prius ergo vocabula explicabimus, quam de ipsis agamus comitiis.

§. III.

Romulus apud DIONYSIUM *Halicarnasseum* lib. II. p. 82. in tribus tres & curias triginta diuisisse populum dicitur; Seruius autem Tullius non tantum tribus auxit, sed classes quoque addidit,

A a 3

cen-

centebantur, habuisse rura, ut ait PLINIUS lib. XVIII. cap. 3. sed nemo dixerit, omnes, qui rura habebant, fuisse in tribum rusticam translatos.

Ad curias quod spectat, earum itidem auctor fuit Romulus, qui tres constituit tribus; singulas vero in decem curias ita distinxit, ut numero triginta essent. Ipsa vox *curiæ* etiam illis locis, in quibus singulæ curiæ sacra fecerunt, adtributa est; de quibus ita loquitur FAM. NARDINVS *Rom. vet. lib. II. cap. I: hæc forsitan, videlicet ædes, vnum fuere ædificium, in triginta sacella siue aulas distinctum. Triginta namque distincta inter se, eaque ampla, & adcurrentis ad sacra faciunda populi capacia, nimisquam grande in eo monte spatium occupassent. Et eandem in rem ad hæc DIONYSII Halicarnassei verba prouocat: sacra sua Romulus cuique curiæ partitus est, adsignatis in singulas diis & demonibus, quos perpetuo colerent, sumtusque in hæc adtribuit ex ærario publico, quæ quoties celebrarentur, aderant curiæ suis vicibus epulumque diebus festis præbebatur curialibus, id est, iis, qui erant eiusdem curiæ, in aula cuique curiæ propria. De his curiis præterea sciendum est, eas, auctis tribubus, non amplificatas fuisse, easque ad solas tribus urbanas, non autem & ad rusticas spectasse, quæ in curias nunquam diuisæ sunt.*

census agendi causa, & centurias. Primo enim urbem in quatuor tribus seu partes diuisit, easque non ab auctore, vel gentis origine, ut Romulus, sed a locis, ubi habitabant, adpellauit *suburbanam*, *esquilinam*, *collinam* atque *palatinam*: DIONYSIVS *Halicarnassensium lib. III. p. 203.* *lib. IV. p. 219.* LIVIVS *lib. I. cap. 36. & 43.* Atque hæc quatuor *urbanae* dictæ sunt. Deinde sex populi classes constituit, censu & possessionibus distinctas. In prima classe erant ditissimi, absolute *classici* dicti, a quo ritu etiam scriptores *classicos* nominarunt præstantissimos, ut GELLIVS *lib. VII. cap. 13. & lib. XIX. cap. 8.* docet: in sexta tenuissimi. Porro classes singulas distribuit in suas centurias, ita quidem, ut primæ classi, adnumeratis equitibus, darentur centuriæ XCVIII, secundæ XXII, tertiæ XX, quartæ XXII, quintæ XXX; sexta autem, quamquam numero superiores vinceret, pro vna centuria censeretur; atque sic omnium classium essent centuriæ CXCIII. LIVIVS *lib. I. cap. 43.* & DIONYSIVS *Halicarnassensium lib. IV. p. 221. seq. & lib. VII. p. 464. c)*

§. IV.

Curia, ut dictum, erant XXX, earumque numerus numquam auctus est, licet tribus deinde multiplicarentur. DIONYSIVS *Halicarnassensium lib. V. p. 281.* & CICERO *pro domo cap. 29.* Dividebantur rursus in *decurias*: vnde etiam præfecti curiarum *curiones*, & decuriarum *decuriones* adpellati sunt: DIONYSIVS *Halicarnassensium lib. II. p. 82.*

§. V.

c) De classibus populi Romani supra exposui.

§. V.

Tribuum ratio certior erat & constantior, earumque numerus pro tempore auctus, ut tandem fierent triginta quinque. Diuisæ erant in *urbanas* & *rusticas*, quarum dignitas mutata fuit successu temporis, ut nobilissimus quisque in rustica maluerit quam urbana scribi, quia quatuor illæ urbanæ libertinis & nouis ciuibus tandem relinquebantur: DIONYSIVS *Halicarnassens lib. IV. p. 220.* LIVIVS *lib. XXXIII. cap. 10.* CICERO *Verr. III. cap. 5.* PLINIUS *lib. XVIII. cap. 3.*

§. VI.

Nomina tribuum hinc inde ex scriptoribus, aut inscriptionibus collegit CAROLVS SIGONIVS *de iure ciuium Romanorum lib. I. cap. 3.* Vnum addimus, potuisse aliquem in duplici tribu esse, pro utroque parentum naturæ & adoptionis genere. Sic SVETONIVS *de Augusto cap. XL.* scripsit: *Fabianis & Scapriensibus, tribulibus suis, die comitorum singula millia nummum a se diuidebat.* In duabus ergo tribubus Augustus fuit, Fabia & Scaptia, ut TORRENTIVS interpretatur & commentatur: Scaptia Iuliorum, per adoptionem: Fabia Octavio- rum, per naturam. Quo pertinet inscriptio Brixien- sis lapidis apud GRVTERVM *p. 226. num. 3.*

C. IVLIO C. F. FAB. SCAPT. CÆSARI
AVGVSTO.

DE VARIIS COMITIORVM
GENERIBVS.

§. I.

COMITIA, d) vti diximus, erant vel *curiata*, vel *tributa*, vel *centuriata*, prout populus vel per curias, vel tribus, vel centurias suffragia ferebat. e)

§. II.

d) De comitiis Romanorum edisseruerunt PAVLL. MANVTIVS *de comitiis Romanorum* & NIC. GRVCHIVS *lib. III. de comitiis Romanorum*; contra quos SIGONIVS varia obseruauit, quæ vna cum GRVCHII libris Hanov. MDCIV. edita sunt. His addi debent LATINI LATINII *obseru. in libros de comitiis Rom. Nic. Gruchii*, quas IO. GEORG. GRÆVIVS *in præf. tom. I. thes. ant. Rom.* transferendas curauit. In eodem tomo & memoratus MANVTII *de comitiis* liber: GRVCHII *libri illi tres de eodem argumento, cum responsione ad binas Caroli Sigonii reprehensiones*: CAROL. SIGONII *posterior cum Nic. Gruchio disputatio de binis comitiis & lege curiata*: & NIC. GRVCHII *ad posteriorem C. Sigonii disputationem refutatio*, aliaque huc spectantia, leguntur. OTTO AICHERIVS *itidem libros tres de comitiis Romanorum* Salisburg. MDCLXXVIII. edidit, cui PAVLLVS MERVLA & BARTHOLOMÆVS BEVERINVS adiungendi sunt.

e) De modo suffragia ferendi iam commentatus sum. Quodsi quæritur: quisnam comitia habuerit? obseruandum est, magistratibus, & si nulli erant, interregi, potestatem comitia edicendi datam fuisse. Deceperunt se hac in re IAC. GVTHERIVS *de ver. iur. pontif. lib. I. cap. 8.* & NIC. GRVCHIVS *de comit. lib. I. cap. II.* quum adfirmant, a collegio pontificum & pon-

§. II.

Curiata comitia, a Romulo instituta, sensim interierunt; saltem negligentius habita sunt, sicut

A a 5

ipsæ

pontifice maximo comitia itidem haberi potuisse. Contrarium ex his verbis CICERONIS epist. V. ad Brut. intelligitur: *omnino Pansa viuo, celeriora omnia putabamus. Statim enim collegam sibi subrogasset. Deinde ante prætoria sacerdotum comitia fuissent. Nunc per auspicia longam moram video. Dum enim vnus erit patricius magistratus, auspicia ad patres redire non possunt. Ex quo effato hæc recte colligit IO. GEORG. GRÆVIVS præf. ad tom. V. thes. ant. Rom. Si pontifici maximo fuisset hoc ius, non expectandum fuisset, dum noui consules crearentur, qui haberent comitia sacerdotum. Quin etiam legimus sæpe apud Liuium, comitia a consulibus habita pontificis maximi creandi causa. His duo addit loca LIVII, quæ sententiam hanc de summo pontifice, comitia habendi potestate prædito, probabilem reddere quidem videntur; re ipsa vero, vbi iusta iis accedit interpretatio, nihil probant. Etenim in horum altero quidem lib. III. cap. 54. legitur: *ibi extemplo, pontifice maximo comitia habente, tribunos plebis creauerunt*; sed id plane extra ordinem factum est, quoniam, postquam decemviri munere suo se abdicauerant, nulli tum extiterunt magistratus: & in altero quoque loco, qui lib. XXV. cap. 5. habetur, hæc extant verba: *comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit*; de horum autem vera sententia sic pronuntiat memoratus IO. GEORG. GRÆVIVS: *horum verborum hanc sententiam esse puto, Cethegum collegii pontificum nomine petisse, ut comitia haberentur, quem locum sic intelligendum esse inde patet, quod nusquam aliter quam hic legatur, a pontifice habita fuisse comitia pontifici maximo creando; sed in tot aliis locis commemoretur, comitia*
illa*

ipsæ curiæ, quemadmodum ex DIONYSIO *Halt-*
carnasseo lib. IV. p. 224. lib. V. p. 281. lib. IX. p.
598.

illa habuisse consules, quod nemo, credo, infitiabitur. Errant inde, qui pontificem maximum comitia habere potuisse credunt. Per ordinem consules comitia habuerunt, & quum duo essent, vnus vero sola haberet, sæpe inter se fortiebantur; id quod LIVIUS *lib. III. cap. 64. lib. XXXV. cap. 6.* confirmat. Quanta hominum multitudo comitiis, præcipue centuriatis ac tributis, confluxerit, vel ex eo liquet, quod iis non solum ciues, in vrbe & agro Romano habitantes, sed omnes ex vniuersa Italia, quibuscunque civitatis ius datum erat, ad suffragia ferenda aduolauerint. Habebantur comitia ad magistratus creandos: leges sanciendas: bella indicenda: prouincias mandandas: imperium abrogandum: reum ciuem iudicandum: & ob alias causas, de quibus populi suffragia colligenda erant. Comitiam curiata & centuriata non sine auspiciis acta sunt, quoniam senatus auctoritate habebantur; tributa vero, quæ sine senatusconsulto a tribunis plebis edici solebant, sine auspiciis instituebantur. Tempestate suborta, illa plane dirimebantur, quod CICERO *lib. II. diuin. cap. 18.* perspicue docet. Sic etiam consules, vel supplicationes decernendo, vel ferias latinas indicendo, comitia impedire poterunt; vt ex CICERONE *lib. II. ad Quint. frat. ep. 7.* liquet. Augures itidem disturbarunt comitia, vbi quidquam aduersi visum auditumque esse nuntiabant; conf. CICERONEM *de leg. lib. II. cap. 12.* & ex recentioribus PAVLL. MANVTIVM *de leg. cap. IX. p. 848.* & PAVL. MERVLAM *de comit. p. 17.* Plura de iis, quæ hic breuiter tradidi, dabunt, præter supra memoratos, MANVTIVM & GRVCHIVM, CAROL. SIGONIUS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. 17.* GVID. PANCIROLLVS *de ciuit. Rom. cap. LIII.* aliique apud SAM. PITISCVM *lex. ant. Rom. tom. I. p. 524.*

598. & 603. & CICERONE *contra Rullum cap. II. cognoscimus. f)*

§. III.

Tributa comitia verius erant plebis concilia, quia submotis patribus, seu senatu, agebantur: LIVIVS *lib. II. cap. 60.* & DIONYSIVS *Halicarnassus lib. XI. p. 726.* Deinde ad iudicia translata, & de multis causis que aliis leuioribus ibidem actum, etiam de exsilio absentium: DIONYSIVS *Halicarnassus lib. VII. p. 463. seq. & lib. IX. p. 585.* Adde SIGONIVM *de iudiciis lib. III. cap. 5. & 14.*

§. IV.

Centuriata comitia erant Romæ nobilissima & præcipua, quibus per classium centurias suffragia ferebantur. Atque in his patricii superabant plebeios: DIONYSIVS *Halicarnassus lib. VIII. p. 549. & lib. XI. p. 726.* In his etiam magistratus maiores

f) In comitiis curiatis, quæ omnium antiquissima erant populus, per curias diuisus, suffragia ferebat. Omnes res maioris momenti in iis peragebantur, donec Seruius Tullius centuriata introduceret, & grauiores causas ad ea a curiatis transferret; per quod obtinebat, vt ditiorum sententiæ prævalerent, quum antea sæpe in curiatis hominum ex infima sorte suffragia ob multitudinem eorum maximam haberent vim: conf. DIONYSIVS *Halicarnassus lib. IV. p. 224.* Habebantur ea igitur, postquam centuriata comitia in usum adducta fuerant, eo potissimum fine, vt imperium militare magistratui deferretur, leges nouæ constituerentur, & sacerdotes crearentur; vt obseruant CAROL. SIGONIVS *de antiqu. iur. prouinc. lib. III. cap. 8.* & NIC. GRVCHIVS *de comit. lib. III. cap. 3.* Non omnes ciues in iis suffragia ferebant; sed solum tribus urbana, quippe quæ solum in curias descriptæ erant.

iores creati sunt, consules, g) prætores, h) censores, & interdum quoque proconsules: i) unde

g) LIVIVS lib. I. cap. 60. hoc testatur, quando, duo consules, inquit, inde comitiis centuriatis a præfecto urbis ex commentariis Seruii Tullii creati sunt. LIVIO hæc CICERONIS verba adiungenda sunt: illo die, quo auspicato, comitiis centuriatis, L. Murenam consulem renuntiaui.

h) Huius rei itidem LIVIVS auctor est lib. VII. cap. I. scribens: prætorem iura reddentem & collegam consulis atque iisdem auspiciis creatum. GELLIVS lib. XIII. noct. Attic. cap. 15. idem confirmat, ex quo etiam adparet, censores comitiis his creatos esse.

i) LIVIVS, eo decursum est, ait, ut populus proconsulem creando in Hispaniam comitia haberet: diemque comitiis consules edixerunt. Primo exspectauerant, ut, qui se tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur; quæ ut destituta exspectatio est, redintegratus luctus acceptæ cladis desideriumque imperatorum amissorum. Mœsta itaque ciuitas, prope inops consilii, comitiorum die tamen in campum descendit, atque in magistratus versi circumspectant ora principum, aliorum alios intuentium, fremuntque, adeoque perditas res, desperatumque de republica esse, ut nemo audeat, in Hispaniam imperium accipere. Quum subito P. Cornelius, Publii qui in Hispania ceciderat filius, quatuor & viginti ferme annos natus, professus se, petere, in superiore, vnde conspici posset, loco constitit. In quem postquam omnium ora conuersa sunt, clamore & favore ominati extemplo sunt felix faustumque imperium; iussi deinde, inire confusum suffragium, ad vnum omnes non centuriæ modo, sed etiam homines, P. Scipioni imperium esse in Hispania iusserunt, lib. XXVI. cap. 18. Omnes fere leges, a dictatoribus, consulibus & prætoribus auctoritate senatus factæ, comitiis centuriatis quidem ferri debebant; id tamen non semper tam strenue

de etiam comitia *consularia*, *praetoria*, & simili modo a magistratu, qui tum creabatur, adpelata sunt: LIVIUS *lib. V. cap. 52. lib. X. cap. 22.* & CICERO *ad Atticum lib. IV. ep. 2.*

§. V.

Memorantur etiam *calata* comitia, quæ vero, ut GELLIVS *lib. XV. cap. 27.* interpretatur, ipsa erant curiata & centuriata; neque adeo diuersum comitorum genus faciebant. Calata enim sunt conuocata, a καλῶ, id est, *voco, conuoco*: unde & *calendæ* dictæ sunt. Rarum nomen in antiquitate, ut mireris, qui factum sit, ut IUSTINIANVS *institutionum leg. II. titulo 10. de testamentis* id nomen reduxerit.

CAP. III.

DE LOCO COMITIORVM.

§. I.

Locus comitorum priscis temporibus erat *comitium*, k) pars fori romani, a *coeundo* dictum,

nue obseruatum est. Iisdem comitiis, teste LIVIO *lib. XXXI. cap. 16.* non solum bella hostibus indicenda decernebantur, sed etiam iudicia capitalia exercebantur: conf. VALERIVM MAXIMVM *lib. VI. cap. 5.* Ex magistratibus maioribus consules, dictatores & praetores potissimum comitia hæc habere potuerunt. Ut toti populo dies comitorum innotesceret, is antea publice per tabulas publicas significabatur. Per ordinem in campo Martio ista comitia acta sunt. Vide supra memoratum NIC. GRVCHIVM *loco indicato.*

k) Comitium pars fori Romani fuit, ubi rostra posita erant.

Etum, vt PLVTARCHVS in *Romulo* p. 30. tradit. Atque ibi comitia curiata olim habita sunt: VARRONE lib. IV. de *ling. lat.* Idem locus postea supplicii destinatus fuit, ibique virgis cæsi, vti apud LIVIVM lib. XXII. cap. 57. & PLINIVM lib. IV. ep. II. num. 10. legimus, & damnatorum liberi exusti, cuius exemplum habet TACITVS in *Agricola* cap. II. num. 1.

§. II.

Crescente populo, amplior locus quæsitus comitiis, præsertim centuriatis, fuit: *campus martius*, inter urbem & Tiberim situs, qui sæpe etiam absolute *campus* dicitur: DIONYSIVS *Halicarnassens* lib. IV. p. 276. GELLIVS lib. XV. cap. 27. CICERO *catilinaria* I. cap. 5. *catilinaria* II. cap. 1. & lib. VII. ep. 30. num. 3. Pars campi, qua digniores constituti erant, *septa* dicta, quæ distinguebant a promiscua turba, & quorum sæpe fit mentio apud scriptores. Vid. CICERO *pro Milone* cap. XV.

erant. Quum ex VARRONE lib. IV. de *lat. lingu.* cap. 32. patet, comitium hoc prope curiam exstitisse, inde colligitur, id ad radices palatii, versus capitolium, situm fuisse. Erat id a sinistra curiæ parte, habebatque, vti nonnulli suspicantur, murum humilem, quo a reliquo fori spatio disiunctum erat. Immo ipsum comitium foro paullo editius fuisse, ex eo quidam autumant, quod id cum curia Hostilia, quæ iridem foro altior fuit, coniunctum exstitit. Alii ad dextram curiæ partem id collocant. Plura habebis apud FAM. NARDINVM *Rom. vet. lib. V. cap. 2.* NIC. GRVCHIVM *de comit. Rom. lib. II. cap. 7.* ALEX. DONATVM *de urb. Rom. lib. II. cap. 18.* & SAM. PITISCVM *not. ad Sueton. p. 20.*

SENECA *de ira lib. II. cap. 7.* & AVSONIVS *in gratiarum actione ad Gratianum cap. V. num. 2.*

§. III.

Neque vero magistratus tantum creabantur in campo; verum alia etiam ibi acta sunt cum populo negotia, item iudicia certa & similia ad rem publicam pertinentia: LIVIVS *lib. XXXI. cap. 6. lib. IV. cap. 23. lib. VI. cap. 20.* & CICERO *pro domo cap. XXX. & XXXII.*

SECT. IV.

DE PETITIONE HONORVM.

§. I.

PETITORES honorum *candidati* 1) dicebantur a toga candida. Vnde Ciceronis oratio in toga candida contra competitores suos apud ASCONIVM *in fragmentis.* Plus autem est candida, quam alba, & splendorem superadditum significat. Petentium autem toga, vt noscerentur ab aliis, creta candidior fiebat. ISIDORVS *Hispalensis lib.*

1) Candidati, siue ii, qui comitiis honores petere volebant, ante omnia preces ad numina mittebant, quibus desiderium suum exponere ac supplices rogare solebant, vt votis dii satisfacerent, remque ex animi sententia succedere iuberent: vide PERSIVM *sat. II. v. 39.* & PLAVTVM *rud. act. I. scen. 5. v. II.* Deducebant eos amici in campum Martium, vbi quibuscunque mediis fauorem populi sibi colligere studebant. Distribuebant pecuniam, obuios salutabant, ac quasuis blandas adhibebant adpellationes, vt inde pluriimorum gratiam inirent ac suffragia eorum sibi conciliarent; quemadmodum CICERO *lib. II. epist. I. ad Atticum,* PLVTARCHVS *quest. Rom. XLVIII.* & MARTIALIS *epigr. I. v. 113.* testantur.

lib. XIX. origin. cap. 24: toga candida eademque cretata, in qua candidati, id est, magistratum petentes, ambiebant, addita creta, quo candidior insigniorque esset. ET PERSIVS *sat. V. v. 147:*

- - - quem tollit hiantem

Cretata ambitio.

Prohibitum quidem aliquando fuit, ne cui album in vestimentum addere liceret, ut LIVIVS refert *lib. IV. cap. 25.* sed non fuit observatum. Difficilior autem aditus ad honores erat propter multitudinem suffragiorum. Quæ vero a potentioribus prius, quam a promiscua multitudine expectanda erant, quia hæc ab illis regebatur. Inde cursare, ambire, prensare soliti candidati; nec tantum per se, sed etiam per amicos, qui voce, litteris candidatos commendabant aliis. Exempla sunt apud CICERONEM *lib. II. ep. 6.* qua Milonem consulatus candidatum Curioni commendat, & apud PLINIVM *lib. II. ep. 9.* qua sollicitus est, ut Euricio tribunatum plebis impetret, & *lib. VIII. ep. 23. num. 5.* quo discursu, qua vigilantia hanc ipsam ædilitatem petiit.

§. II.

Quod vero ad ipsos candidatos attinet, illorum studia, cursitationes, prensationes, omnium copiosissime descripsit MAMERTIVS *in paneg. ad Iulianum cap. XVI.* Adde AVSONII *paneg. cap. V.* ubi illa non solum, quæ ante ibidem in urbe, verum etiam quæ in campo Martio a candidatis agebantur, egregie describuntur.

§. III.

Etiam illo tempore, quo petebant, necesse erat,
mo-

dignitas erat, quod plebiscita legibus proprie dictis & senatus decretis lege hortensia sunt æquiparata, de quibus supra diximus. Accessit, quod summum est, prouocatio ad populum contra senatum, aut maiores magistratus, vbi *populi* nomine potissimum plebs significatur; equestri tamen ordine non excluso. Vide exemplum apud LIVIUM *lib. II. cap. 56. seq.* Impetratum etiam, ut LIVIUS *codem libro cap. 56. & 58.* habet, ut tributis comitiis, id est, sine patribus, tribuni plebis crearentur,

§. IV.

Non ergo plebeius ordo tantum viles homines, aut opifices continebat, sed magnos quoque & præstantes viros; cuius ordinis duo erant summa præsidia, prouocatio ad populum & tribunatus plebis, quem etiam imperatores seu cæsares omnes propter summam potestatem in se receperunt.

SECT. II.

DE STATV HOMINVM DIVERSO
APVD ROMANOS.

CAP. I.

DE STATV LIBERORVM.

§. I.

STATVM hominum iureconsulti vocant, quando

alii, ad quos SVETONIUS *vit. Aug. cap. II.* pertinet, Tarquinium Priscum nominant. Eo tempore, quo Spurius Mælius ob adfectatam nimiam potestatem casus est, plebem ad senatum admissam esse, ex LIVIO *lib. IV. cap. 15.* quidem liquet; sed iam ante Mælium idem factitatum esse, probabile viderur: conf. IO. SAR. ZAMOSCIVM *de senat. Rom. lib. I. cap. 6.*